TAAD Yıl 17 . Sayı 66 . Nisan 2026
ISSN 1309-6826
Araştırma Makalesi/Research Article DOI: 10.54049/taad.1847659

TÜRK HUKUK EĞİTİMİNİN YAPAY ZEKÂ ÇAĞININ GEREKLERİNE UYGUN OLARAK REFORMU*

Reforming Turkish Legal Education in the Age of Artificial Intelligence

Nesibe KURT KONCA**

Özet

Yapay zekâ teknolojilerindeki hızlı gelişim, hukuk mesleklerini ve hukuk eğitimini derinden etkilemektedir. Dijitalleşmeyle birlikte uyuşmazlıkların niteliği ve çözüm yöntemleri değişirken, hukukçulardan beklenen bilgi ve beceriler de yeniden şekillenmektedir. Bu dönüşüm, hukuk eğitiminde yalnızca yeni derslerin eklenmesini değil, müfredatın ve öğretim yöntemlerinin bütüncül biçimde yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte, hukukçu nosyonunun temelini oluşturan hukukun genel ilkeleri ve yorum yöntemleri, dijital çağda da vazgeçilmezliğini korumaktadır. Yapay zekâ destekli sistemlerin yaygınlaşması, kuralları uygulamakla sınırlı bir muhakeme anlayışının ötesine geçilmesini; yapay zekâ çıktılarının doğruluğunu denetleyebilen ve sorumlu kullanımını sağlayabilen daha kapsamlı bir muhakeme yeteneğini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada, hukuk eğitiminin bir yandan temel hukuk ilkeleri merkeze alınırken diğer yandan dijitalleşme ve yapay zekâya ilişkin bilgilerin müfredata bütüncül biçimde entegre edilerek uygulamaya dayalı, öğrenci merkezli, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerini güçlendiren bir yapıda yeniden kurgulanması gereği incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Hukuk eğitimi, hukuk meslekleri, dijitalleşme, yapay zekâ, hukukun temel ilkeleri

Abstract

The rapid development of artificial intelligence technologies is profoundly affecting legal professions and legal education. As digitalisation transforms the nature of disputes as well as methods of dispute resolution, the knowledge and skills expected from legal professionals are also being reshaped. This transformation requires not merely the addition of new courses, but a comprehensive reconsideration of both the content and methods of legal education. Nevertheless, the general principles of law and methods of legal interpretation, which underpin the legal persona, remain indispensable in the digital age. The increasing use of AI-driven systems necessitates a form of legal reasoning that goes beyond the formalistic application of rules and enables lawyers to critically verify AI outputs and ensure their responsible use. In this context, the article examines

➢ *Bu makale Etik Kurul iznine tabi değildir/This article is not subject to Ethics Committee permission.*

➢ *Makale Geliş Tarihi/Article Received Date: 23.12.2025*

➢ *Yayın Kurulu Kabul Tarihi/Editorial Board Acceptance Date: 17.4.2026*

* Bu makale "Yargıda Dijitalleşmenin Medeni Yargılamaya Egemen Olan İlkelere Etkisinin Araştırılması (224K031)" projesi kapsamındaki araştırmalar çerçevesinde kaleme alınmıştır.

** Prof. Dr., Ankara Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usûl ve İcra-İflas Hukuku Anabilim Dalı, Prof., Ankara Medipol University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure and Enforcement-Bankruptcy Law, Ankara/Türkiye, e-posta: nesibe.kurt@ankaramedipol.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-4638-6132.

the need to redesign legal education by integrating digitalisation and artificial intelligence into the curriculum in a holistic manner, while keeping fundamental legal principles at its centre and strengthening practice-oriented, student-centred approaches as well as alternative dispute resolution methods.

Keywords: Legal education, legal professions, digitalisation, artificial intelligence, fundamental principles of law

GİRİŞ

Mesleklerin geleceğine ilişkin 2013 tarihli bir çalışmada, hukuk dünyasının önümüzdeki yirmi yılda önceki iki yüzyıla kıyasla daha köklü bir dönüşüm yaşayacağı öngörülmüştür[1]. Günümüzde yapay zekâ teknolojilerinin hukuk alanında yaygınlaşması, bu öngörünün somut biçimde gerçekleşmeye başladığını göstermektedir. Nitekim hukuk öğrencileri, yapay zekâ araçlarını özetleme, soru-cevap çalışmaları yapma, metin analizi veya sunum hazırlama gibi çeşitli amaçlarla bir çalışma arkadaşı olarak kullanmaktadır[2]. Ancak bu sistemler hâlen güvenilir bir yazar ya da bağımsız bir karar verici olarak kabul edilmemektedir[3].

Hukuk eğitiminin temel amacı ise, öğrencinin hukuki muhakeme yeteneğini geliştirmektir. Bu kapsamda hukuk eğitimi, bir yandan hukukun temel ilkelerinin ve yorum yöntemlerinin öğrenilmesini, diğer yandan bu ilkelerin somut uyuşmazlıklara uygulanabilmesini hedefler. Öğrencinin yalnızca yürürlükteki kuralları öğrenmesi değil; normların oluşum sürecini, değişebilirliğini ve normlar hiyerarşisi içindeki konumunu anlayarak hukukî değerlendirme yapabilmesi beklenir. Ayrıca tarafların irade serbestisi çerçevesinde hukukî ilişkilerini düzenleyebilme imkânı da hukuk eğitiminin önemli bir boyutunu oluşturur. Bu nedenle hukuk eğitimi, yalnızca mevcut kuralları aktaran bir süreç değil; adalet fikrini tartışabilen, kanun boşluklarını hakkaniyete uygun şekilde değerlendirebilen hukukçular yetiştirmeyi amaçlayan bir formasyon sürecidir.

Bununla birlikte, günümüzde yapay zekâ sistemlerinin hukukî metinleri kısa sürede işleyebilmesi ve hukuki sorulara hızlı cevaplar üretebilmesi, hukukçunun rolünü yeniden tanımlayan bir gelişme olarak ortaya çıkmaktadır. Artık temel mesele, yalnızca bilgiye ulaşmak değil; yapay zekâ tarafından üretilen cevapların doğruluğunu değerlendirebilmek ve bu sistemleri doğru yönlendirebilmektir. Zira halüsinasyon ve karakutu (black-box) sorunları[4], hukuk alanında bu teknolojilere eleştirel yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Bu durum, yeni nesil hukukçuların hem

---

1 Richard Susskind and Daniel Susskind, *The Future of the Professions: How Technology Will Transform the Work of Human Experts* (Oxford University Press 2022) 113.

2 Pascale Lorber, 'Generative AI, Law Schools and Assessment: Where Next?' (2025) 59(3) *The Law Teacher* 372, 375.

3 Lorber (n 2) 377.

4 Mesut Serdar Çekin, *Yapay Zekâ Teknolojilerinin Hukuki İşlem Teorisine Etkileri* (On İki Levha Yayıncılık 2021) 21-23.

teknolojiye hâkim olmasını hem de teknolojiyi denetleyebilecek muhakeme becerisine sahip olmasını gerektirmektedir.

Yapay zekâ destekli sistemlerin hukuk uygulamasında yarattığı dönüşüm, hukuk eğitiminde kazandırılması gereken bilgi ve becerilerin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye bakımından bu tartışma, hukuk fakültelerinin eğitim çıktıları ile mesleğe girişte aranan yeterlilikler arasındaki uyum sorununu da gündeme getirmektedir. Son yıllarda uygulanan Hukuk Meslekleri-ne Giriş Sınavı sonuçları, her ne kadar sınavın ölçme niteliği ve özellikle ezbere dayalı bilgi ağırlığı nedeniyle ayrıca tartışmaya açık olsa da, hukuk eğitiminin yapısı ve hedefleri üzerine yeniden düşünülmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, yargı erkinin insan kaynağını yetiştiren hukuk fakültelerinde sunulan eğitimin niteliğinin artırılması, uzun vadede hem mesleki yetkinliğin hem de yargı sisteminin etkinliğinin güçlendirilmesi bakımından belirleyici olacaktır.

Hukuk eğitiminin yeniden şekillendiği günümüzde, hukuk fakültelerinin yalnızca öğrenci yetiştiren kurumlar olmaktan çıkıp daha geniş bir sorumluluk üstlenmesi gerektiği açıktır. Hukuk, toplumsal değişimlere paralel olarak sürekli dönüşen bir yapıya sahiptir. Bu nedenle fakültelerin, hem lisans ve lisansüstü öğrencilerini güncel gelişmeler ışığında yetiştirmesi hem de hukuk uygulayıcılarını destekleyecek akademik ve kurumsal bir ortam oluşturması önem taşımaktadır. Öğrencilerin yanı sıra avukatların, hâkimlerin ve diğer hukuk meslek mensuplarının da bu bilgi birikiminden yararlanabileceği bir yapının kurulması, mesleğin niteliğini doğrudan etkileyecektir. Çünkü hukuku ve toplumsal dönüşümleri doğru yorumlayabilen bir hukukçu, adaletin sağlanması ve hakların korunması konusunda daha güçlü bir katkı sunabilir[5].

Bu çalışma, yapay zekâ çağında hukuk eğitiminin yalnızca teknoloji odaklı yeni derslerin eklenmesiyle değil, hukukun temel ilkeleri, yorum yöntemleri ve muhakeme becerisi merkezinde yeniden düşünülmesi gerektiği varsayımından hareket etmektedir. Bu çerçevede öncelikle dijital dönüşümün hukuk meslekleri ve hukuk eğitimi üzerindeki etkileri ele alınmakta; ardından Türk hukuk eğitiminin mevcut yapısı karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirilerek yapay zekâ çağında korunması gereken temel unsurlar ile dönüştürülmesi gereken alanlar ortaya konulmaktadır. Çalışmanın amacı, teknolojiye uyum sağlarken hukukçunun sahip olması gereken muhakeme yeteneğini merkeze alan, eleştirel düşünmeyi ve uygulama becerisini güçlendiren bir hukuk eğitimi modeline ilişkin öneriler sunmaktadır.

---

5 Ogwu J Onoja, 'An Assessment of Judicial Training in the Era of Digitalization' (2024) 5(2) *Law and Social Justice Review* 14, 14–15

I. YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA EĞİTİMİN DÖNÜŞÜMÜ VE SWOT ANALİZİ

Zekâ, insanın düşünme, akıl yürütme, öğrenme, kavramları ve nesneleri zihinde canlandırabilme, objektif gerçekleri algılama, yargılama, sonuç çıkarma, bedeni kontrol edebilme, duyguları doğru algılayabilme, değerlendirebilme, icat edebilme gibi yeteneklerinin ve becerilerinin tamamı olarak tanımlanmaktadır[6]. Tarih boyunca teknolojik gelişmelerin önemli bir kısmı doğal yaşamın taklidiyle olmuş; bu bağlamda, insan zekâsının taklit edilmesinin bir sonucu olarak yapay zekâ teknolojileri ortaya çıkmıştır. Ulusal Yapay Zekâ Stratejisinde, yapay zekâ, en genel haliyle, bir bilgisayarın veya bilgisayar kontrolündeki bir robotun çeşitli faaliyetleri zeki canlılara benzer şekilde yerine getirme kabiliyeti olarak tanımlanmış; dinamik ve belirsiz ortamlarda akıl yürütme, anlam keşfetme, genelleme veya geçmiş deneyimlerden öğrenme gibi insanlara özgü bilişsel kabiliyetlerle donatılmış sistemleri ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Yapay zekâ kavramı uzun süredir akademik ve teknolojik tartışmaların konusu olmakla birlikte, özellikle üretken yapay zekâ araçlarının kamuya açık biçimde yaygınlaşması, bu teknolojilerin toplumsal etkilerini yeni bir boyuta taşımıştır. İlk kolay erişilebilir üretken yapay zekâ araçlarından biri olan ChatGPT'nin 2022 yılında kullanıma sunulması, yalnızca teknoloji alanında değil, eğitim sistemleri bakımından da dünya çapında kapsamlı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu gelişme, yapay zekânın eğitim süreçleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda, UNESCO tarafından yayımlanan *Guidance for Generative AI in Education and Research* başlıklı kılavuzda, üretken yapay zekâ araçlarının eğitim alanında ortaya çıkardığı dönüşümün çok boyutlu olduğu vurgulanmaktadır. Kılavuza göre, üretken yapay zekâ sistemleri bir yandan öğrenme süreçlerini destekleme, içerik üretimini kolaylaştırma ve bireyselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunma potansiyeline sahipken; diğer yandan akademik dürüstlük, değerlendirme güvenilirliği, veri gizliliği ve etik kullanım gibi önemli riskleri de beraberinde getirmektedir. UNESCO, üretken yapay zekânın eğitim sorunlarını tek başına çözemeyeceğini; asıl meselenin insan kapasitesi ve eğitim süreçlerinin yeniden tasarlanması olduğunu vurgulamaktadır[7]. Bu nedenle üretken yapay zekânın eğitim alanındaki etkilerini yalnızca teknik bir yenilik olarak değil; fırsatlar, riskler ve yapısal dönüşüm dinamikleri birlikte değerlendirilerek ele alınmalıdır. Bu çerçevede, yapay zekâ çağında eğitimin genel görünümünü ortaya koymak amacıyla aşağıda bir SWOT analizi yapılacaktır.

---

6 Türk Dil Kurumu, 'Zekâ', Güncel Türkçe Sözlük <https://sozluk.gov.tr/?ara=zekâ> accessed 6 February 2026.

7 UNESCO, *Guidance for Generative AI in Education and Research* (2023) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693> accessed 6 February 2026.

Eğitimde yapay zekâ kullanımının güçlü yönleri, özellikle bilgiye erişimi hızlandırması ve öğrenme süreçlerini destekleyen işlevler sunması olarak açıklanabilir. Üretken yapay zekâ araçları, farklı öğrenme ihtiyaçlarına uygun içerik üretebilmekte; öğrencinin ilerlemesine göre geri bildirim oluşturma ve öğretim materyallerini çeşitlendirme imkânları sunmaktadır. Nitekim bu araçların metinleri özetleme, ana fikirleri çıkarma ve araştırma sürecini destekleme gibi işlevleri sayesinde öğrencilerin karmaşık konuları daha kısa sürede kavrayabilmesine katkı sunabildiği ifade edilmektedir[8]. Bu yönüyle yapay zekâ, pedagojik hedeflerle uyumlu biçimde kullanıldığı ölçüde, öğrenme süreçlerinde tamamlayıcı bir araç olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, yapay zekânın, eğitime erişimi kolaylaştırdığı da kabul edilmektedir[9].

Bununla birlikte yapay zekâ teknolojilerinin eğitimde kullanımının zayıf yönleri de bulunmaktadır. Özellikle üretken yapay zekâ sistemlerinin sunduğu içeriklerin doğruluğu her zaman garanti edilemez. Ancak, öğrenciler bilgi doğrulama becerilerini yeterince geliştirmeden, kolaylık ve hız sebebiyle hazır sonuçlara yönelebilmektedir. Bu kapsamda, yapay zekâ araçlarının kullanımının, analiz etme, yorumlama gibi zihinsel faaliyetleri hantallaştırma riski doğurduğu ifade edilmektedir[10]. Bu durum, hukuk eğitiminde analitik düşünce becerisinin taşıdığı önem dikkate alındığında yapay zekâ araçlarına karşı daha temkinli bir yaklaşımın benimsenmesine neden olmaktadır.

Öte yandan yapay zekâ çağında eğitim sistemleri açısından önemli fırsatlar da ortaya çıkmaktadır. Yapay zekâ araçlarının rutin bilgi sunumunu üstlenmesi, öğretim süreçlerinde geleneksel bilgi aktarımı merkezli modeller yerine problem çözme, eleştirel düşünme ve uygulama temelli öğrenme yaklaşımlarının güçlendirilmesine imkân verebilmektedir. Bu çerçevede öğretim elemanının rolü de değişmekte; bilgi aktarmanın ötesinde, öğrenme sürecini yöneten ve öğrencinin muhakemesini güçlendiren bir rehberlik işlevi de görebilmektedir. Dolayısıyla yapay zekâ, öğretimi insansızlaştıran bir unsur değil; doğru kullanıldığında, öğretim sürecinde insan emeğinin daha nitelikli alanlarda yoğunlaşmasını sağlayan bir imkândır[11].

Buna karşılık yapay zekâ teknolojilerinin eğitim alanında yaygınlaşması bazı tehditleri de beraberinde getirmektedir. Akademik dürüstlük, veri güvenliği ve eğitimde eşitlik gibi alanlarda ortaya çıkan riskler, eğitim politikalarının yeniden

---

8 Enkelejda Kasneci and others, 'ChatGPT for Good? On Opportunities and Challenges of Large Language Models for Education' (2023) 103 *Learning and Individual Differences* 102274 <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274> accessed 06 Şubat 2026.

9 UNESCO, *Guidance for Generative AI in Education and Research* (2023) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693> accessed 6 February 2026.

10 Kasneci and others (n 8) 8-9.

11 Okan Koç, 'Sosyal Bilimler Eğitiminde Yapay Zekâ' (2024) 8(3) *International Journal of Social and Humanities Sciences* 51, 67-69.

düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Üretken yapay zekâ araçlarının şeffaf olmayan biçimde kullanılması ölçme ve değerlendirme süreçlerinin güvenilirliğini tartışmalı hâle getirebilmekte; dijital altyapıya erişim farklılıkları ise eğitimde yeni eşitsizlikler yaratma potansiyeli taşımaktadır[12]. UNESCO tarafından da vurgulandığı üzere, yapay zekâ eğitim sistemlerinin yapısal sorunlarına tek başına çözüm sunmamakta; bu teknolojilerin etik ilkeler ve insan merkezli bir yaklaşım çerçevesinde yönetilmesini gerekli kılmaktadır[13].

Yukarıdaki tespitler, yapay zekâ çağında eğitim alanında ortaya çıkan genel fırsat ve riskleri göstermektedir. Konu hukuk eğitimi özelinde ele alındığında, bu çerçevenin bazı yönlerden keskinleştiği görülür. Zira hukuk öğretimi, bilgiyi aktarmanın ötesinde, analitik düşünme ve hukuki muhakeme becerilerinin de aşamalı biçimde kazandırılmasını gerektirir. Bu çerçevede, yapay zekâ çağında hukuk eğitiminin nasıl konumlandırılması gerektiğini tartışmadan önce, Türkiye'de hukuk eğitiminin bugün hangi içerik ve yöntemler üzerine kurulu olduğunun ortaya konulması gerekir.

II. TÜRK HUKUK EĞİTİMİNDE MEVCUT PARADİGMA: İÇERİK, ÖĞRETİM YÖNTEMİ VE ÖLÇME-DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMI

Türkiye'de hukuk fakültelerinde, hukuk derslerinin geniş içeriği sebebiyle genellikle yıllık[14] sistemde lisans eğitimi verilir. Birinci sınıfta, hukuk başlangıcı, anayasa hukuku, medenî hukuk, Roma hukuku; ikinci sınıfta, idare hukuku, ceza hukuku genel hükümler, borçlar hukuku genel hükümler, devletler genel hukuku; üçüncü sınıfta, eşya hukuku, medenî usul hukuku, ticaret hukuku, idarî yargılama hukuku, ceza hukuku (özel hükümler), borçlar hukuku (özel hükümler); hukuk felsefesi ve sosyolojisi[15]; son sınıfta, miras hukuku, ceza usul hukuku, iş ve sosyal güvenlik hukuku, devletler özel hukuku, sigorta hukuku, kıymetli evrak hukuku, insan hakları dersleri çoğunlukla zorunlu ders olarak yer almakta,

---

12 Celal Boztepe, 'Eğitimde Yapay Zekâ Uygulamaları: Fırsatlar, Sınırlılıklar ve Etik Tartışmalar' (2025) 9(1) Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 116-117.

13 UNESCO, *Guidance for Generative AI in Education and Research* (2023) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693> accessed 06 Şubat 2026.

14 Avrupa Yükseköğretim Alanı oluşturmayı hedefleyen bir reform çalışması olan Bologna sürecine uyum sağlamak üzere bazı fakültelerde dönemlik sistem uygulanabilmektedir. Yüksel Kavak and others, 'Eğitim Alanındaki Değişimler ve Hukuk Öğretimi: Bologna Süreci'ne Dayalı Örnek İnceleme' (2015) 5(1) Yükseköğretim ve Bilim Dergisi / Journal of Higher Education and Science 1, 9 <https://doi.org/10.5961/jhes.2015.104> accessed 07 February 2026.

15 Hukuki düşüncenin derinleşmesi ve hukuk mantığının gelişmesi bakımından vazgeçilmez nitelikte olan hukuk felsefesi, sosyolojisi ve metodoloji gibi dersler kısa süreli ya da seçmeli olarak verilmektedir. Bu durum, bu derslere öğrencilerin gerekli değeri vermemesine neden olmaktadır. Bkz. Rauf Karasu, 'Türkiye ve Almanya'da Hukuk Eğitimi – Diplomaların Denkliği' (2016) 20(1) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 3.

bunlara ek olarak seçmeli dersler[16] sunulmaktadır[17]. Bu müfredat yapısı, hukuk eğitiminin esas itibarıyla pozitif hukuk kurallarının sistematik biçimde aktarılmasına dayandığını göstermektedir.

Öğretim yöntemi bakımından ise Türk hukuk eğitiminde öğretim üyesi merkezli ve teorik anlatıma dayalı bir modelin hâkim olduğu görülmektedir. Özellikle uzun yıllar yüksek kontenjanlarla sürdürülen eğitim, sınıf içi etkileşimi sınırlamış; uygulama temelli öğretim yöntemlerinin ve öğrenci merkezli yaklaşımların yeterince gelişmesini güçleştirmiştir. Bu durum, hukuk eğitiminin temel hedeflerinden biri olan hukuki muhakeme, problem çözme ve uygulama becerilerinin kazandırılması bakımından eleştirilere konu olmaktadır. Takrir sistemi olarak adlandırılan bu yöntemde dersler büyük ölçüde öğretim üyesinin anlatımına dayanmakta; öğrencinin aktif katılımı ve uygulama ile temas imkânı sınırlı kalmaktadır[18]. Bu çerçevede derslerde çoğu zaman teorik bilgi aktarımı ön plana çıkmakta, mahkeme kararları, vaka analizi ve uygulama pratiği ise tali kalabilmektedir. Böyle bir öğretim anlayışı, hukukun yaşayan ve uygulama içinde şekillenen bir alan olduğu gerçeğiyle çatışmakta; öğrencilerin normatif bilgiyi somut uyuşmazlıklara uygulama becerisini geliştirmelerini zorlaştırabilmektedir.

Literatürde[19], hukuk fakültelerinin program çıktılarının bilgi, beceri ve yetkinlik düzeyinde TYYÇ yeterlikleriyle uyumlu bir çerçeveye oturtulduğu; ayrıca fakülte bazında ek kazanımlarla tamamlandığı ifade edilmektedir. Bu kapsamda, hukuki kavram ve kurallara hâkimiyet, mevzuatı kullanabilme ve hukuki yorum yöntemlerini uygulayabilme türü hedeflerin öne çıktığı; beceri düzeyinde hukuki sorunları tespit edip çözüm üretebilme vurgusunun belirgin olduğu; yetkinlik düzeyinde ise yabancı dil ve eleştirel değerlendirme gibi üst düzey kazanımlara yer verildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte aynı çalışma, öğretim yöntemleri ile ölçme-değerlendirme uygulamalarının bu hedefleri her zaman tutarlı biçimde desteklemediğine de işaret etmektedir.

Avrupa Konseyi'ne bağlı olarak faaliyet gösteren CEPEJ'in Ekim 2024'te yayımlanan özel raporu[20], 2022 yılı verilerine dayanmakta olup aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 44 Avrupa ülkesinin yargı sistemlerine ilişkin kapsamlı veri ve analizler içermektedir. Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerde 100.000 kişiye düşen hâkim sayısı ortalama 21,9 iken bu oran Türkiye'de 17,4'tür. Buna karşı-

---

16 Seçimlik derslerin sınırlılığı, uygulama ve beceri temelli öğretimin zayıf kalması ile mezuniyet sonrası sınavlara odaklanan yaklaşımın, hukukçu kimliğinin gelişimini olumsuz etkileyebildiği yönünde eleştiriler için bkz. Fazıl Hüsnü Erdem, 'Türkiye'de Hukuk Eğitimi: Çözüm Arayışları, Sorunlar ve Öneriler' (2021) 13(1) Şarkiyat 315.

17 Alper Uyumaz and Kemal Erdoğan, 'Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Hukuk Eğitimi ve Hukuk Kliniği' (2015) 64(2) *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 459 489.

18 Uyumaz and Erdoğan (n 17) 489.

19 Kavak and others (n 14) 12.

20 <https://rm.coe.int/cepej-evaluation-report-part-1-en-/1680b272ac> accessed 14 November 2025.

lık, Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde 100.000 kişiye düşen avukat sayısı 172 iken Türkiye'de bu sayı 215,31'dir. Mevcut öğrenci sayıları ve kontenjanlara ilişkin uygulamanın ihtiyacın üzerinde kalması, istihdam baskısını artırmış[21]; bu nedenle hukuk fakültelerinin kontenjanlarında sınırlamaya gidilmiştir. Nitekim 2025 yılında ÖSYM'nin yayımladığı ön kılavuza göre hukuk fakültelerinde yaklaşık 4 bin kontenjan azaltılmış; 2024 yılında 14.219 olan kontenjan, 2025'te yaklaşık %29 düşürülerek 10.063 olarak belirlenmiştir[22]. Kontenjan azaltılması, hukuk fakültesi sayısının fazlalığı ve öğretim üyesi yetersizliği gibi niceliksel sorunlara karşı alınan bir önlem olup, dolaylı olarak eğitim niteliğine de katkı sağlayabilir. Şöyle ki, kontenjanlardaki bu azalma, niceliksel bir önlem olmasının ötesinde, eğitim niteliğini artırmak ve müfredatı dijital çağın gereklerine göre "yeniden düşünmek" için bir fırsat sunmaktadır.

Türkiye'de Hukuk Fakülteleri Kontenjanlarının Yıllara Göre Değişimi (2015–2025)[23]

Yıl	Toplam Kontenjan	Önceki Yıla Göre Değişim	Değişim (%)
2015	15.860	-	-
2016	15.227	-663	-4,0
2017	15.509	+282	+1,9
2018	16.420	+911	+5,9
2019	16.097	-323	- 2,0
2020	16.327	+230	+1,4
2021	16.001	-326	-2,0
2022	16.359	+358	+2,2
2023	15.316	-1.043	-6,4
2024	14.219	-1.097	-7,2
2025	10.063	-4.156	-29,2

Türk hukuk eğitiminin mevcut paradigmasını belirleyen önemli unsurlardan biri, mesleğe geçiş mekanizmaları ile fakültelerdeki öğretim ve değerlendirme

21 T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028): Adalet Hizmetlerinde Etkinlik – Özel İhtisas Komisyonu Raporu* (Ankara 2023), 45, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/08/Adalet-Hizmetlerinde-Etkinlik-Ozel-Ihtisas-Komisyonu-Raporu_01082025.pdf> accessed 17 November 2025.

22 Furkan Güven Taştan, Hukuk Fakültesi Kontenjanları ve Tercih Eğilimleri (2025 YKS), <https://fgtastan.com/wiki/hukuk-fakultesi-istatistikleri-2025-yks/> accessed 17 November 2025.

23 Taştan (n 22).

süreçleri arasındaki ilişkidir. 2024 yılı itibarıyla uygulanmaya başlayan Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı (HMGS), hukuk eğitiminin niteliğini tek başına ölçen bir araç olarak değerlendirilmemekle birlikte, öğrencilerin öğrenme önceliklerini ve fakültelerdeki öğretim pratiklerini fiilen etkileyen güçlü bir dış belirleyici hâline gelmiştir. Zira, hukuk fakültesi mezunları HMGS sınavını geçmeden avukatlık stajına başlayamamakta; hâkim/savcı yardımcılığı sınavlarına girememektedir. Bununla birlikte hem HMGS'nin hem hâkim yardımcılığı sınavının test formatında[24] uygulanması, öğrencileri çoğu zaman ezbere, doğru seçeneği bulmaya ve kısa vadeli bilgi tekrarına dayanan bir hazırlık sürecine yöneltmekte; bu durum hukuk eğitiminin temel amacı olan muhakeme, yorum ve gerekçeli karar yazma becerilerinin geliştirilmesiyle örtüşmemektedir. Eğitim bilimleri literatüründe de vurgulandığı üzere, müfredat, öğretim yöntemi ve ölçme-değerlendirme arasında yapısal bir uyum bulunmadığında öğrencinin öğrenme davranışı kaçınılmaz biçimde değerlendirme aracının mantığına göre şekillenmektedir. Bu çerçevede, YÖK Eğitim-Öğretim Dairesi Başkanlığı'nın 05.08.2025 tarihli yazısıyla üniversitelerden ölçme-değerlendirme sistemlerinde yazılı sınav tekniklerine ağırlık verilmesinin istenmesi, buna karşılık mesleğe girişte test formatının sürdürülmesi, hukuk eğitiminde hedeflenen yeterliliklerle ölçme yaklaşımı arasında belirgin bir uyum sorununa işaret etmektedir. Hukuk mesleklerinin ihtiyaç duyduğu muhakeme temelli yetkinliklerle uyumlu bir ölçme-değerlendirme sisteminin kurulması, yalnızca eğitim kalitesi bakımından değil, uzun ve yoğun bir eğitim sürecine rağmen mesleğe geçişte başarısızlık yaşayan mezunların oluşturduğu insan kaynağı kaybı riskinin azaltılması açısından da önem taşımaktadır.

Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, Türk hukuk eğitiminin mevcut paradigmasının üç temel unsur etrafında şekillendiği görülmektedir. İlk olarak, müfredat büyük ölçüde pozitif hukuk bilgisinin sistematik aktarımına dayanan içerik odaklı bir yapıya sahiptir. İkinci olarak, öğretim süreçlerinde öğretim üyesi merkezli ve teorik anlatım ağırlıklı takrir yöntemi ağırlığını korumaktadır. Üçüncü olarak ise ölçme-değerlendirme sistemleri, fakülte içindeki yazılı sınav yaklaşımı ile mesleğe girişte benimsenen test temelli ölçme arasında tam bir uyum sağlayamadığı için, öğrencinin öğrenme davranışını parçalı biçimde yönlendirebilmektedir. Bu üç unsur birlikte ele alındığında, bilgi aktarımını önceleyen; buna karşılık uygulama, muhakeme ve beceri temelli öğrenmeyi sınırlı ölçüde destekleyen bir eğitim yaklaşımından söz etmek mümkündür.

Bu noktada hukuk eğitimine ilişkin tartışmalarda çoğu zaman gözden kaçan pratik bir mesele ortaya çıkar: Fakültenin hedeflediği kazanımlar, dersin işleniş biçimi ve öğrencinin hangi ölçütlere göre değerlendirildiği hususları uyumsuz ol-

[24] Almanya hukuk eğitiminde hâlihazırda devlet sınavlarına hazırlık için yapay zekâ destekli çalışma uygulamaları hazırlanmıştır. Sistem adaylara soru sormakta, sohbet robotları aracılığıyla geri bildirimler yapılmaktadır. Bkz. Florian Möslein and Bernd J Hartmann, *Künstliche Intelligenz in rechtswissenschaftlichem Studium und juristischer Praxis* (de Gruyter 2025) 1280.

duğunda, öğrencinin önceliği doğal olarak değerlendirme aracına göre şekillenir. Bir yandan program çıktılarında hukuki muhakeme, yorum, problem çözme ve gerekçeli yazma gibi beceriler vurgulanırken; diğer yandan derslerin uzun süre teorik anlatım ağırlıklı yürütülmesi ve mesleğe geçişte çoktan seçmeli testlerin belirleyici hâle gelmesi, öğrenciyi "muhakeme ederek üretmeye" değil, ezberle "doğru seçeneği bulmaya" yöneltebilmektedir.

Eğitim literatüründe[25] "constructive alignment" (yapıcı uyum) olarak anılan yaklaşımın işaret ettiği husus da bu gerilime ilişkindir. Buna göre, hedeflenen öğrenme çıktıları ile öğretim faaliyetleri ve ölçme-değerlendirme araçları birbirini desteklemediğinde, sistemin arzu ettiği nitelik kendiliğinden ortaya çıkmaz. Başka bir ifadeyle, öğrenme çıktıları (intended learning outcomes), öğretim/öğrenme faaliyetleri (teaching/learning activities) ve ölçme-değerlendirme araçları aynı hedefe yönelmediğinde, öğrencinin öğrenme davranışı öğretim hedeflerinden ziyade değerlendirme mantığına göre biçimlenir.

Bu nedenle Türk hukuk eğitiminde mevcut paradigma, kapsamlı müfredatın, öğretim üyesi merkezli ders işleyişinin ve farklı mantıklara dayanan ölçme-değerlendirme yöntemlerinin bir arada bulunduğu, uyumsuz bir yapı olarak ifade edilebilir. Bu yapının daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için, benzer sorunlara farklı çözümler geliştiren hukuk sistemlerindeki eğitim yaklaşımlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi yerinde olacaktır.

III. KARŞILAŞTIRMALI PERSPEKTİF: SEÇİLMİŞ HUKUK SİSTEMLERİNDE HUKUK EĞİTİMİNİN PARADİGMASI

A. GENEL OLARAK

Avrupa üniversitelerinde geleneksel hukuk eğitiminin, pratik çalışma kitaplarındaki farazi olayların ötesine geçen problem odaklı yöntemler yerine, ezbere ve sınav performansına aşırı odaklandığı sıklıkla eleştirilmektedir[26]. Ülkemizde de hukuk eğitimi, büyük ölçüde derse girip not almaya dayalı ve sınav odaklı bir yapıda yürüdüğü için, öğrencilerin yazılı ya da sözlü uygulama yapmalarına yeterince imkân tanımamakta; bu durum, hukuk mesleğinin gerektirdiği tartışma, müzakere, araştırma, yenilikçilik, çözüm üretme ve sorumluluk gibi temel

---

[25] John Biggs, 'Constructive Alignment in University Teaching' (2014) 1 *HERDSA Review of Higher Education* 5, 9.

[26] Werner Schäfke-Zell and Ida Helene Asmussen, 'Drei Wege, die juristische Ausbildung an ein digitalisiertes Berufsfeld anzupassen' in Mareike Schmidt and Hans-Heinrich Trute (eds), Lehre der Digitalisierung in der Rechtswissenschaft (Nomos 2023) 90; Bilge Bingöl Schrijer, 'Yapay Zekâ Teknolojileri ve Hukuk Eğitiminin Geleceği: Akademik Özgürlükler, İnsani Beceriler ve Yaratıcılık Temelli Hukuk Eğitimi Modeli' (Yapay Zekâ ve Hukuk Sempozyumu, Gaziantep, 10–11 Mayıs 2024) 5, 15; Elyesa Koytak, 'Hukuk Eğitimi: Öğrencilerin Görüş ve Deneyimleri' (İLKE Vakfı Araştırma Raporu 15/2024, 2024) <https://ilke.org.tr/files/netstk/50/web/115/4762/dosyalar/hukuk_egitimi.pdf> accessed 20 November 2025.

becerilerin kolektif ve somut biçimde gelişmesini ciddi ölçüde sınırlamaktadır. Ezberleme, en düşük düzeyli yeterlilik türü olan "hatırlama" ile ilişkilidir. Yasaların, ilkelerin ve ilgili mahkeme kararlarının hatırlanması, doğru hukuki danışmanlığın sunulması bakımından elbette gereklidir; ancak bu bilgi tek başına yeterli değildir. Somut olaylarda doğru kararların alınması için belirleyici olan, yürürlükteki hukuku kavrama, yorumlama ve uygulama gibi daha üst düzey yeteneklerdir. Bu yeteneklerin gelişmesinde, teorik bilginin uygulamayla ilişkilendirildiği bir yöntem olarak hukuk klinikleri öne çıkmaktadır[27].

Öte yandan sınıflandırma (taksonomi) yetkinliği; ilgili hukuku sistematik biçimde tanımlama, hukuk kurallarının etkileşimini açıklama ve bir probleme ya da araştırma sorusuna özgün bir çözüm geliştirme kapasitesini ifade eder[28]. Dijitalleşme, rutin ve standardize edilebilir işlerin teknik araçlarla giderek daha fazla desteklendiği veya kısmen ikame edildiği bir ortamda, hukukçunun daha yüksek değerli yetkinliklere —örneğin hukuki değerlendirme, problem çözme ve "hukuk ürünü" üretme kapasitesine —odaklanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yetkinlikleri hukuk eğitimine daha iyi entegre edebilmek için, hukuk fakültelerinde çoğu zaman baskın olan hukuki-dogmatik öğretim ile mesleki eğitim arasında daha güçlü bir bağ kurulması gerekir.

Kopenhag Üniversitesi'nde yapılan ampirik bir çalışmanın[29] da gösterdiği üzere, bu bağ, yalnızca uygulayıcıların akademik personel tarafından tasarlanmış dersleri vermesiyle tek başına sağlanamamaktadır. Daha kapsamlı bir yaklaşım, gerekli becerilerin açık biçimde tespit edilmesini ve hukuk derslerinin diğer disiplinlerin katkısıyla zenginleştirilmesini gerektirmektedir; örneğin öğrencilerin hukuki retorik ve iletişim alanlarında sözlü ve yazılı alıştırmalarla düzenli olarak çalıştırılması önem taşımaktadır[30].

Bununla birlikte, yetkinlik temelli reformların önündeki engeller yalnızca pedagojik değil; kurumsal ve sosyolojik dinamiklerle de ilişkilidir. Elit araştırmaları olarak adlandırılan sosyal bilim literatüründe, hukuk eğitiminin yalnızca bireysel başarıya değil, aynı zamanda toplumun belirli kesimlerinin konumlarını yeniden üretmeye de hizmet ettiği ileri sürülmektedir[31]. Hukuk fakültelerinin "sosyal elit"in yeniden üretiminde rol oynadığına ilişkin bu yaklaşım, yalnızca

---

27 Erdem (n 16) 315; Azer Ebru Mutlu, 'Hukuk Eğitimi ve Hukukçuluk: Kanada Örneği' (2020) 9(1) *İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS)* 145, 155. Hukuk eğitiminde lisansın 5. döneminden staj yapmak suretiyle somut olayları araştırma, çözüm bulma ve yazma hususlarında deneyim kazanabilecekleri hususunda bkz. Ahmet Başözen and Musa İyiler, 'Türk Hukuk Eğitiminde Klinik Eğitimin Bir Türü Olarak Yeni Bir Uygulama: "Lisans Aşamasında Öğrenci Stajı"' (2010) 11 *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1481, 1491.

28 Schäfke-Zell and Asmussen (n 26) 91.

29 Schäfke-Zell and Asmussen (n 26) 91.

30 Schäfke-Zell and Asmussen (n 26) 91; Bingöl Schrijer (n 26) 16.

31 Schäfke-Zell and Asmussen (n 26) 92.

okullara kimlerin kabul edildiğiyle (orta öğretim başarısı, öğrenim ücretleri veya kabul koşulları gibi) değil; aynı zamanda geleneksel, uzun ve zorlayıcı müfredatların sürdürülmesiyle de bağlantılıdır. Bu tür müfredatlar bir yandan öğrencilerin iradesini ve dayanıklılığını ölçen bir sınav niteliği taşırken, diğer yandan yüksek ücretli mesleklerin varlığını meşrulaştıran bir işlev de görebilmektedir. Eğer bir hukuk fakültesi kendisini sosyal yapıyı yeniden üreten bir kurum olarak görme eğilimindeyse, yetkinlik temelli öğrenmeyi destekleyen reformları hayata geçirmek zorlaşmaktadır. Hukuk akademisinin geleneksel öğretim ve değerlendirme anlayışına ve yerleşik kurumsal değerlere olan güçlü bağlılığı da eğitim modellerinde değişime mesafeli durulmasına ve yeni teknolojileri kabul etmekte zorlanılmasına[32] neden olmaktadır[33]. Türkiye'de hukuk eğitimi almak isteyenlerde, her ne kadar "elit" bir mesleğin parçası olma isteği varlığını korusa da, ülke geneline yayılmış çok sayıda hukuk fakültesi ve geçmişteki yüksek kontenjanlar, hukuk mesleklerine ilişkin elit grup algısını önemli ölçüde zayıflatmıştır. Bu dönüşüm, hukuk eğitiminin yeniden yapılandırılmasını ve hukukçuların toplumsal düzenin koruyucuları ile sosyal adaletin taşıyıcıları olarak yetiştirildiğine ilişkin toplumsal güvenin yeniden inşasını gerekli kılmaktadır[34].

B. ALMANYA'DA HUKUK EĞİTİMİ

Almanya'da hukuk eğitimi, uzun yıllardır "tek tip hukukçu (Einheitjurist)" modeline dayanan ve klasik hukuk mesleklerine (hâkimlik, savcılık, avukatlık ve idari hukuk hizmetleri) ortak bir mesleki temel kazandırmayı amaçlayan bütüncül bir paradigma içinde yapılandırılmıştır[35]. Bu model, hukuk eğitimini yalnızca dogmatik bilgi aktarımı olarak değil; hukuk metodolojisini kullanarak hukuki sorunu tespit etme, sınıflandırma, normlar arasındaki ilişkiyi kurma ve gerekçeli sonuca ulaşma becerilerini geliştiren tam hukukçu formasyonu olarak kurgulamaktadır. Bu yaklaşımın normatif dayanağı, federal düzenleme niteliğindeki Alman Hâkimler Kanunu (Deutsches Richtergesetz-DRiG) hükümlerinde açık biçimde görülmektedir. DRiG § 5a'ya göre hukuk öğrenimi, özel hukuk, kamu hukuku, ceza hukuku ve usul hukukunun çekirdek alanlarını kapsamakla birlikte; hukukî yöntem, felsefi–tarihî–toplumsal temeller, etik ve iletişim, müzakere, retorik, uyuşmazlık çözümü gibi anahtar niteliklerin kazandırılmasını da hedeflemektedir. Böylece eğitim modeli, teorik bilgi ile mesleki yetkinlik arasında sistematik bir denge kurmayı amaçlamaktadır.

---

32 Türkiye'de UYAP'ın yaygınlaşması sonrası, onu kullanmak istemeyen hâkim ve avukatların emekliye ayrıldıkları görülmüştür.

33 W Warren H Binford, 'Envisioning a Twenty-First Century Legal Education' (2013) 43 Washington University Journal of Law & Policy 167.

34 Schäfke-Zell and Asmussen (n 26) 93.

35 Tahir Muratoğlu, 'Almanya Federal Cumhuriyeti'nde Hukuk Mesleklerine Giriş Şart ve Usulleri' (2021) 48 Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 21 57, Karasu (n 15) 17.

Alman sisteminin ayırt edici yönlerinden biri, eğitim süreci ile ölçme-değerlendirme mekanizmalarının birbirini tamamlayacak biçimde tasarlanmış olmasıdır. DRiG § 5d hükmünde fakülte sınavları ile devlet sınavları, hukuk öğreniminde kazandırılması öngörülen içerik ve yetkinlikleri dikkate almakta; sınavların kapsamı, değerlendirme kriterleri ve notlandırma sistemi ülke genelinde belirli bir birlik ve karşılaştırılabilirlik sağlayacak şekilde düzenlenmektedir. Birinci devlet sınavında üniversite tarafından yapılan uzmanlaşma alanı sınavı ile eyaletlerce gerçekleştirilen zorunlu alan sınavının birlikte değerlendirilmesi, eğitim sürecinde kazanılan bilgi ve becerilerin ölçme sistemine doğrudan yansıtılmasını amaçlamaktadır. Bu bakımdan ders içerikleri, öğretim pratikleri ve sınav sistemi arasındaki uyumsuzluğun, Türkiye'de gözlenen ölçüde yapısal ve keskin bir görünüm arz etmediği söylenebilir.

Bununla birlikte, sistemin kendi içinde tamamen sorunsuz olduğu da ileri sürülemez. Özellikle iletişim, müzakere ve retorik gibi konuların devlet sınavının bir parçası olmadığı için müfredatta ötelendiğinde, öğrencilerin de bu konuları devlet sınavını geçme önceliği sebebiyle ilgi duymadığı; ancak hukuk mesleklerinin ifası bakımından öğrencilerin bu konularda ders alması hususunda teşvik edilmesi yönünde eleştiriler bulunmaktadır[36]. Dolayısıyla Almanya örneği, bir yandan öğretim–ölçme tasarımında "uyum" arayışını kurumsallaştırmasıyla dikkat çekerken; diğer yandan sınavın fiilî ağırlığının, öğrencinin öğrenme önceliklerini belirlemede etkili olduğunu da göstermektedir.

Söz konusu eleştiriler Alman hukuk eğitiminin temel yapısının sorgulanmasından ziyade, mevcut modelde bazı beceri alanlarının geri planda kalmasına ilişkindir. Dolayısıyla Almanya'daki tartışmalar, sistemin bütünsel yapısını değiştirmeye değil; mevcut paradigmanın değişen mesleki ve teknolojik koşullara nasıl uyarlanacağı sorusuna odaklanmaktadır. Nitekim Haziran 2024'te toplanan Alman Adalet Bakanları Konferansı, tüm hukuk mesleklerine ortak bir temel sağlayan "tam hukukçu (Volljurist)" modelinin yıllar içinde işlevselliğini kanıtladığını vurgulamış ve bu nedenle köklü bir reforma ihtiyaç bulunmadığı sonucuna varmıştır. Bununla birlikte Konferans, dijitalleşmenin artan etkisi karşısında özellikle bilişim teknolojileri becerilerinin, hukuk teknolojileri ve yapay zekâ kullanımına ilişkin eğitimlerin güçlendirilmesi gerektiğini de kabul etmiştir[37]. Bu çerçevede Almanya'da birçok üniversitede dijitalleşmenin etkileri doğrultusunda çalışmalar yürütülmektedir. Hukuk teknolojileri ile ilgili derslerin seçimlik olarak

---

36 Justus H Dietrich, Isabella M Eikel, Anna C Völker and Maximilian Volland, 'Legal Tech und KI in der juristischen Ausbildung' (2025) 47 JURA – Juristische Ausbildung 726, 729.

37 Konferenz der Justizministerinnen und Justizminister (JuMiKo), 'Beschluss der 95. Frühjahrskonferenz zur Zukunft der volljuristischen Ausbildung' (5-6 Haziran 2024) <[<https://www.justiz.nrw.de/sites/default/files/imported/files/2024-06/TOP_I__4-Zukunft_der_volljuristischen_Ausbildung.pdf]> accessed 15 November 2025.

sunulması ve öğrencilerin bu dersleri gönüllü olarak alması önerilmektedir[38]. Keza, 2019 yılında Almanya genelinde 14 hukuk fakültesinden 1.868 öğrencinin katılımıyla yapılan bir araştırmada, öğrencilerin dijitalleşme konusunda verilen dersleri yetersiz buldukları ve bu alanda daha fazla bilgiye ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir[39]. Bu ihtiyaç doğrultusunda özellikle Regensburg Üniversitesi, dijital içeriklerle ilgilenen öğrenciler için çeşitli programlar geliştirmiş; devlet sınavına hazırlık kapsamında özel etkinliklerin yanı sıra LL.B. Digital Law lisans programı ve LL.M. Legal Tech yüksek lisans programı sunmuştur. Bu programlarda hem "Hukukta Dijitalleşme" hem de "Dijitalleşme Hukuku" dersleri yer almaktadır. Benzer biçimde dijitalleşme ve bilgi hukuku alanlarında uzmanlık sunan programlar diğer üniversitelerde de görülmektedir (örneğin Freiburg'da "Medya ve Bilgi Hukuku", Hamburg'da "Bilgi ve İletişim", Münster'de "Bilgi, Telekomünikasyon ve Medya Hukuku", Passau'da "Bilgi ve İletişim Hukuku")[40].

Bu derslerin verilmesinin mevzuat altyapısı da bulunmaktadır. Öğrenciler, Bavyera Eyalet Hukuk Sınavı Yönetmeliği (JAPO) hükümlerine göre "anahtar nitelikler" edinmekle yükümlüdür. Anahtar nitelikler arasında müzakere yönetimi, görüşme yürütme, hitabet, uyuşmazlık çözümü, arabuluculuk, sorgulama öğretisi, iletişim becerisi ve bilgi-iletişim teknolojileriyle çalışma becerisi yer almaktadır. Bu kapsamda üniversiteler, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak çalışma becerisini geliştirmek amacıyla programlarına yeni dersler eklemektedir[41]. Öğrenciler, dijital teknolojilerin hukuki bağlamda kullanımının özellikle yapay zekâ ve blok zinciri alanlarında hangi yönde gelişebileceğini tartışarak hem kavramsal zemini öğrenmekte hem de bu zeminin üzerine uygulamaya dönük fikirler geliştirmektedir. Bunun bir sonucu olarak "Bilişim Teknolojileri Hukuku ve Hukuk Teknolojisi", 2023'ten itibaren Bavyera eyaletinde zorunlu seçmeli staj ve İkinci Devlet Hukuk Sınavı bakımından sekizinci meslek alanı olarak sisteme eklenmiştir. 2024 yılına gelindiğinde "iur.reform" tarafından yaklaşık 12.000 katılımcıyla yapılan kapsamlı bir çalışmada hukuk eğitiminde birçok alanda reforma ihtiyaç bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bütün bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde, Almanya'daki tartışmanın temel ekseninin eğitim sisteminin yapısal uyumsuzluğu değil; mevcut paradigmanın dijital çağın ihtiyaçlarına nasıl adapte edileceği olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, Almanya'da sorun öğretim, müfredat ve ölçme-değerlendirme arasındaki kopukluk değil; bu uyumlu yapının yeni teknolojik gerçeklikler ve mesleki ihtiyaçlar karşısında nasıl güncelleneceği meselesidir. Bu çerçevede

---

38 Dietrich and others (n 36) 729.

39 Anna Spektor and Stefan Yuan, 'Digitalisierung in der Juristenausbildung' (2020) NJW 1043.

40 Bettina Mielke, 'Law Goes Digital: Lehrkonzepte zur Digitalisierung – vom Grundstudium bis zum Referendariat' in Mareike Schmidt and Hans-Heinrich Trute (eds), Lehre der Digitalisierung in der Rechtswissenschaft (Nomos 2023) 230, 232-233.

41 Mielke (n 40) 233.

Alman hukuk eğitimi, mevcut paradigmasını korurken içerik ve beceri alanlarını yeni ihtiyaçlar doğrultusunda kademeli olarak güncelleyen bir yaklaşım sergilemektedir.

C. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE HUKUK EĞİTİMİ

Amerikan hukuk eğitimi, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Christopher Columbus Langdell'in Harvard Hukuk Fakültesi'nde geliştirdiği paradigma etrafında şekillenmiştir. Langdell, hukuku bağımsız bir bilimsel disiplin olarak konumlandırmış; neticede, mahkeme kararlarının sistematik analizine dayanan "case method" ve Sokratik öğretim yöntemi, hukuk eğitiminin temel pedagojik araçları hâline gelmiştir. Bu yaklaşımın temel amacı, öğrencilerin hukuk kurallarını ezberlemesinden ziyade hukukçu gibi düşünme becerisini geliştirmek olmuştur. Böylece hukuk eğitimi, usta-çırak modelinden üniversite temelli akademik bir yapıya dönüşmüştür[42]. Langdellian paradigma, hukuki muhakemenin analitik yönünü güçlendirmekle birlikte, uzun süre mesleki beceriler ve etik boyutun müfredatta ikincil kalmasına yol açmıştır. Nitekim bu dönemde hukuk fakülteleri, esas olarak doktriner bilgi üretimi ve bilişsel analiz üzerine yoğunlaşmış; uygulama temelli eğitim büyük ölçüde meslek pratiğine bırakılmıştır[43].

Ancak yüzyılın ikinci yarısından itibaren hukuk mesleğinin dönüşen ihtiyaçları, yalnızca analitik düşünme becerisinin mesleğe hazırlık açısından yeterli olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Mezunların pratik beceriler, profesyonel sorumluluk ve etik karar verme alanlarında yeterince hazırlanmamış olduklarına ilişkin eleştiriler, hukuk eğitiminin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır[44]. Bu tartışmalar, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren kurumsal raporlar aracılığıyla sistematik bir reform gündemine dönüşmüştür.

Nitekim 1992 tarihli ve MacCrate Raporu olarak bilinen Amerikan Barolar Birliği (ABA) Hukuk Fakülteleri ve Hukuk Mesleği Görev Gücü raporu, hukuk fakültelerini pratik becerilere ve etik eğitimine daha fazla önem vermeye çağırmış; bunun için gerekli temel avukatlık becerilerini sistematik biçimde belirlemiştir[45]. 2007 tarihli Carnegie Raporu, ABD'de hukuk eğitiminin durumuna ilişkin kapsamlı bir değerlendirme sunmuş ve hukuk eğitiminin profesyonellik çerçevesinde

---

42 Joshua Krook, 'A Brief History of Legal Education: A Battle Between Law as a Science and Law as a Liberal Art' (2017) 17 *Legal History* 30, 40-41.

43 Ronald J Scalise Jr, 'Legal Education in the 21st Century: Looking Backwards to the Future' (2013) 60 *Federal Lawyer* 38.

44 Louis D Bilionis and Neil W Hamilton, 'Professional Identity Formation as Theory and as Practice for the Education of a Lawyer' (forthcoming 74 *Journal of Legal Education* (2025), University of St Thomas (Minnesota) Legal Studies Research Paper No 25-08, SSRN) <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5387750> accessed 20 February 2026.

45 Julie L Kimbrough, 'Developing Lawyering Skills in the Age of Artificial Intelligence: A Framework for Legal Education' (2025) 29(1) *Journal of Technology Law & Policy* art 2, 52 <https://scholarship.law.ufl.edu/jtlp/vol29/iss1/2> accessed 21 December 2025.

yeniden tasarlanması için üç boyutlu bir denge önermiştir: (1) hukuki analizin derinleştirilmesi (bilgi çıraklığı), (2) klinikler, simülasyonlar ve pratik deneyimlerle[46] becerilerin geliştirilmesi (uygulama çıraklığı) ve (3) etik sorumluluklar ile mesleki değerlerin tüm müfredata entegre edilmesi (kimlik ve amaç çıraklığı). Temel amaç, avukatları sadece hukuksal bilgisi olan değil, aynı zamanda etik, pratik ve toplumsal sorumluluk sahibi profesyoneller olarak yetiştirmektir[47]. ABA'nın Hukuk Eğitiminin Geleceği Komisyonu da 2020'de yayımladığı raporda, mevcut eğitimin pahalı, eski ve teknolojiye uyumsuz olduğunu; erişilebilirlik, esneklik, teknoloji kullanımı ve pratik problem çözme becerileri ekseninde hızla yenilenmesi gerektiğini savunmuştur.[48] Kimbrough ise 2025 tarihli çalışmasında, hukuk teknolojileri çağında avukatların başarılı olabilmesi için (1) mesleki yargıyı ve insan gözetimini sürdürme, (2) dijital araçlarda uzmanlaşarak iş birliğine dayalı ve sorun çözme odaklı çalışma, (3) sürekli mesleki gelişime bağlılık ve (4) teknoloji yoluyla adalete erişimi iyileştirme yönünde hizmet odaklı yaklaşım gibi temel yeterliliklere işaret etmektedir[49].

Bu dönüşüm, öğretim yöntemlerinde de önemli değişikliklere yol açmıştır. Hukuk kliniği çalışmaları, uygulama canlandırmaları (simülasyon) ve özellikle hukukî yazma ile hukukî araştırma dersleri; öğrencinin hukuku yalnızca teorik düzeyde öğrenmesiyle yetinmeyip, onu somut uyuşmazlıklar içinde kullanabilmesini hedefleyen öğretim araçları olarak müfredatta daha görünür ve kurumsal bir yer edinmiştir. Böylece Amerikan hukuk eğitiminde öğretim yönteminde klasik doktriner pedagojinin yanında uygulama temelli öğrenme modellerini kapsayan karma bir yapı bulunduğu söylenebilir.

Amerikan hukuk eğitiminde ölçme-değerlendirme bakımından ise baro sınavları belirleyici bir rol oynamaya devam etmektedir[50]. Baro sınavında ölçülen becerilerin, hukuk fakültelerinin öğretim stratejilerini dolaylı biçimde yönlendirdiği kabul edilmektedir. Temmuz 2026'da uygulanmaya başlayacak NextGen Baro Sınavı, baro sınavlarının mantığını kökten değiştiren bir reform niteliği taşımaktadır[51]. Bu sınav, adayların yalnızca temel hukuk bilgisini değil, aynı zamanda modern hukuk pratiğinde gerekli olan temel avukatlık becerilerini, özellikle

---

46 Pedagojik araştırmalar, bir öğrencide ne kadar çok duyuyu harekete geçirilirse onun öğrenme ve hatırlama olasılığının o kadar artacağını göstermektedir. Bu sebeple, aktif öğrenme metotlarının uygulanması, dijitalleşmeyle birlikte kolaylaşan ve uygun maliyetli hale gelen simülasyonların kullanılması önerilmektedir. Bkz. Binford (n 33) 170.

47 Kimbrough (n 45) 53.

48 American Bar Association Commission on the Future of Legal Education, Principles for Legal Education and Licensure in the 21st Century: Commentary (ABA 2020) <https://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/future-of-legal-education/cflle-principles-and-commentary-feb-2020-final.pdf> accessed 16 November 2025.

49 Kimbrough (n 45) 55.

50 Bilionis and Hamilton (n 44) 19.

51 <https://www.ncbex.org/exams/nextgen/about-nextgen> accessed 25 November 2025.

hukuki araştırma, yazma, müzakere ve uyuşmazlık çözümüne yönelik yetenekler gibi uygulamalı becerileri de test edecek şekilde tasarlanmıştır. Ulusal Baro Sınavları Konferansı (NCBE), teorik bilgisi ile pratik becerileri birlikte değerlendiren örnek sorular yayımlayarak bu bütünleşik yaklaşımın nasıl işleyeceğini göstermiştir[52]. Sınav formatındaki bu dönüşüm, hukuk fakültelerinin öğretim yöntemlerinde de önemli değişiklikler yapılmasını kaçınılmaz hale getirmektedir; çünkü öğrencilerin yalnızca bilgiyi öğrenmesi değil, bu bilgiyi kullanma becerilerini geliştirmesi beklenmektedir.

Bu tartışmalar, hukuk eğitiminde teknolojinin salt bir araç olarak değil, mesleki yeterliliklerin yeniden tanımlandığı bir dönüşüm alanı olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dijitalleşme, öğrencilerin bilgiye erişim biçimlerini değiştirmiş; elektronik kaynaklara hızlı ulaşımı mümkün kılmıştır. Bununla birlikte, yapay zekâ yoluyla bilgilere kolay erişim, bilginin özümsenmesi ve hukuki muhakemenin ikamesi anlamına gelmez. Aksine, üretilen çıktılar üzerinde nitelikli bir denetim sağlanabilmesi, güçlü bir hukuk nosyonu, sağlam bir teorik altyapı ve insan gözetimini zorunlu kılar. Bu nedenle hukuk eğitiminde amaç, yapay zekâ çıktılarının sorgulanmaksızın benimsenmesi değil; bu çıktıları etik, eleştirel ve mesleki sorumluluk bilinciyle değerlendirebilen hukukçular yetiştirmektir[53]. Teknolojik araçların pedagojik değeri, ancak öğretim üyesi–öğrenci etkileşimini ikame etmeksizin, bu etkileşimi tamamladığı ölçüde değer ifade eder[54]. Bu kapsamda, hukuk öğrencilerinin dijital öğrenme kaynaklarından yararlanması ve üretken yapay zekâ çıktılarıyla eleştirel biçimde etkileşim kurabilmesi önem kazanmaktadır[55]. Yapay zekâ araçlarını güvenli ve etik biçimde kullanma becerisine sahip hukuk mezunlarının istihdam olanaklarının daha fazla olacaktır[56].

Bütün bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde, Amerikan hukuk eğitiminin güncel paradigmasının tek bir modele indirgenemediği; bunun yerine doktriner analiz geleneği ile beceri temelli ve profesyonel kimlik odaklı yaklaşımın birlikte var olduğu karma bir yapı ortaya çıktığı görülmektedir. Bir yandan doktriner pedagojinin analitik çekirdeği korunmakta; diğer yandan klinik eğitim, uygulama odaklı öğretim ve profesyonel kimlik geliştirme unsurları bu yapıyı tamamlayıcı bir eksen oluşturmaktadır. Bu nedenle Amerikan modeli, doktrin merkezli klasik

---

52 <https://www.ncbex.org/exams/nextgen/sample-questions> accessed 25 November 2025.

53 Julio Alvarado-Vélez, 'AI in Legal Studies: Navigating the Prospects and Hurdles for Law Faculty in Higher Education' (2025) 8 Revista Científica Multidisciplinaria SAPIENTIAE 621, 622 <https://doi.org/10.56124/sapientiae.v8i17.031>.

54 Alvarado-Vélez (n 53) 631.

55 Carl-Wendelin Neubert, 'So könnte man die juristische Ausbildung einfach verbessern' (Legal Tribune Online, 2 June 2025) <https://www.lto.de/karriere/jura-studium/stories/detail/reform-jurastudium-jurastudium-ausbildung-examen-staatsexamen-jurafuchs> accessed 13 November 2025.

56 Ergin Ergül, Avrupa Yapay Zekâ Hukuku (Adalet Yayınevi 2025) 336.

paradigma ile mesleki yetkinlik ve uygulama temelli yaklaşım arasında denge kurmaya çalışan hibrit bir hukuk eğitimi paradigması olarak tanımlanabilir[57].

D. BİRLEŞİK KRALLIKTA HUKUK EĞİTİMİ

Birleşik Krallık hukuk eğitimi, tarihsel olarak üniversite temelli akademik hukuk öğretimi ile mesleğe kabul sürecini birbirinden ayıran ikili bir yapı üzerine kurulmuştur. Akademik aşama, hukuk bilgisinin sistematik biçimde kazandırılmasını hedeflerken; mesleğe geçiş süreci ayrı kurumsal mekanizmalar üzerinden yürütülmektedir[58]. İngiltere ve Galler'de solicitor ve barrister ayrımı, eğitim paradigmasının temel yapısal unsurlarından birini oluşturmaktadır. Barrister mesleğine girişte tarihsel kökleri Orta Çağ'a kadar uzanan Inns of Court kurumları, mesleki sosyalleşme ve etik kültür aktarımı bakımından hâlen işlevsel bir rol oynamaktadır[59]. Bu kurumlar, adayların mesleğe kabul öncesi belirli eğitim etkinliklerine katılmasını öngören bir yapı içerisinde, mesleki kimlik oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Birleşik Krallık hukuk eğitiminin içerik paradigması uzun süre "black-letter law" olarak adlandırılan doktriner yaklaşım etrafında şekillenmiştir. Sözleşmeler, haksız fiil, ceza hukuku, kamu hukuku ve mülkiyet hukuku gibi temel alanlar, hukuk eğitiminin çekirdeğini oluşturmuş; öğrencilerin hukuki kuralları sistematik biçimde kavraması ve analitik muhakeme becerisi geliştirmesi amaçlanmıştır[60]. Bununla birlikte, meslek pratiğinin değişen ihtiyaçları ve hukuk hizmetlerinin dönüşümü, yalnızca doktriner bilginin mesleğe hazırlık bakımından yeterli olup olmadığı tartışmasını gündeme getirmiştir. Özellikle son yıllarda meslek etiği, mesleki sorumluluk, uygulama becerileri ve hukuk teknolojileri gibi alanların müfredatta daha görünür hâle gelmesi, içerik paradigmasının kademeli biçimde genişlediğini göstermektedir[61].

Öğretim yöntemi bakımından geleneksel ders anlatımı ve seminer temelli pedagojinin hâkimiyeti sürmekle birlikte, son dönemde uygulama temelli öğrenme modelleri ağırlık kazanmaya başlamıştır. Hukuk kliniği çalışmaları, uygulama canlandırmaları, müvekkil görüşmesi simülasyonları ve hukukî yazma-araştırma becerilerine yönelik dersler, öğrencinin hukuku yalnızca teorik düzeyde öğrenmesiyle yetinmeyip somut uyuşmazlık bağlamında kullanabilmesini hedefle-

---

57 Scalise (n 43) 40.

58 Khurram Baig, 'Comparative Analysis of Legal Education Models in Leading UK and US Law Schools: Lessons and Policy Directions for Reforming Legal Education in Pakistan' (2025) 3(4) *Social Science Review Archives* <https://doi.org/10.70670/sra.v3i4.1238 1413.

59 Krook (n 42) 33.

60 Krook (n 42) 51.

61 Francine Ryan and Hugh McFaul, 'Innovative Technologies in UK Legal Education' in Emma Jones and Fiona Cownie (eds), *Key Directions in Legal Education: National and International Perspectives* (Routledge 2020) 67 1.

mektedir. Bu karma bir yapı, hukuk eğitiminde profesyonel kimlik gelişimi ve uygulama yetkinliği tartışmalarının Birleşik Krallık bağlamında da güçlendiğini göstermektedir[62].

Birleşik Krallık'ta hukuk eğitimi paradigmasını etkileyen en önemli gelişmelerden biri, mesleğe giriş sürecinde yapılan reformlardır. Özellikle solicitor mesleği bakımından uygulamaya konulan Solicitors Qualifying Examination (SQE) sistemi, bilgi ile uygulama becerilerini birlikte ölçme hedefiyle yeni bir içeriğe sahiptir[63]. SQE1 aşaması doktriner bilgi ve hukukî muhakemeyi test ederken, SQE2 aşaması müvekkil görüşmesi, yazılı çalışma, hukuki araştırma ve savunma gibi uygulamalı becerileri değerlendirmektedir. Ayrıca belirli süreli mesleki deneyimi ifade eden Qualifying Work Experience (QWE) şartı, mesleğe geçişte uygulama deneyimini zorunlu unsur hâline getirmiştir. Bu durum, ölçme-değerlendirme düzeninin fakülte öğretim yöntemlerini dolaylı biçimde etkileyerek, uygulama becerilerine yönelik eğitimlerin önemini artırmıştır.

Günümüzde Birleşik Krallık hukuk eğitimi tartışmalarının önemli bir boyutu, dijitalleşmenin hukuk mesleği üzerindeki etkileri etrafında şekillenmektedir. Hukuk teknolojileri, veri temelli çalışma biçimleri ve yapay zekâ destekli uygulamalar, hukukçudan beklenen yetkinlikleri yeniden tanımlamaktadır. Bu durum müfredat içeriği ve öğretim yöntemlerinin gözden geçirilmesi gerektirmiş ve özellikle hukuk kliniklerinde teknoloji kullanıma ilişkin uygulamalar artmıştır[64]. Dijital araçların eğitim sürecine entegrasyonu, yalnızca teknik bilgi kazandırma amacı taşımamakta; aynı zamanda öğrencilerin teknolojik çıktıları eleştirel biçimde değerlendirebilme ve mesleki sorumluluk çerçevesinde kullanabilme becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir.

E. PARADİGMA DEĞERLENDİRMESİ

Yukarıda incelenen hukuk eğitimi modelleri, kurumsal yapıları ve tarihsel gelişimleri bakımından farklılaşmakla birlikte, belirli ortak eğilimleri de açık biçimde ortaya koymaktadır. Öncelikle, tüm sistemlerde hukuk eğitiminin yalnızca müfredat içeriğiyle belirlenmediği; öğretim yöntemleri, ölçme-değerlendirme düzeni ve mesleğe geçiş mekanizmalarıyla birlikte şekillenen bütüncül bir yapı oluşturduğu görülmektedir. Almanya'da öğretim süreci ile devlet sınavı arasındaki kurumsal uyum, öğrenme hedefleri ile değerlendirme sisteminin birbirini tamamlayıcı biçimde tasarlandığı bir model ortaya koyarken; Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık örneklerinde mesleğe giriş sınavlarının öğretim pratikleri üzerindeki dönüştürücü etkisi, değerlendirme sistemlerinin öğrencinin öğrenme davranışını doğrudan belirleyebildiğini göstermektedir. Buna karşılık

62 Ryan and McFaul (n 61) 4.

63 Baig (n 58) 1413.

64 Ryan and McFaul (n 61) 4.

Türkiye'de müfredat hedefleri ile öğretim yöntemi ve değerlendirme araçları arasındaki yapısal uyumsuzluk, öğrenme önceliklerinin çoğu zaman değerlendirme sisteminin mantığına göre şekillenmesine yol açabilmektedir.

Bu tablo, hukuk eğitimine ilişkin tartışmanın yalnızca ders başlıkları veya içerik listeleri üzerinden yürütülmesinin yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Asıl belirleyici olan, fakültenin yetiştirmeyi amaçladığı hukukçu profili ile bu profili taşıması beklenen öğretim yöntemleri ve ölçme-değerlendirme araçları arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğudur. Eğitim bilimlerinde "constructive alignment" (yapıcı uyum)[65] olarak ifade edilen yaklaşım da tam olarak bu noktaya işaret etmektedir: öğrenme çıktıları, öğretim faaliyetleri ve ölçme-değerlendirme araçları birbirini desteklemediğinde, sistemin hedeflediği niteliklerin kendiliğinden ortaya çıkması beklenemez. Nitekim öğrenme hedefleri hukuki muhakeme, yorumlama ve gerekçeli üretim becerilerini öne çıkarırken, öğretim pratikleri ve değerlendirme düzeni bu hedeflerle aynı doğrultuda tasarlanmadığında öğrencinin öğrenme davranışı kaçınılmaz olarak değerlendirme aracının mantığına yönelmektedir.

Bu nedenle hukuk eğitimi tartışmasının ağırlık merkezinde, "hangi derslerin okutulduğu" sorusu kadar, hedef–yöntem–ölçme üçgeninde yapısal bir tutarlılığın nasıl sağlanacağı sorusu oluşturmalıdır. Karşılaştırmalı sistemler farklı kurumsal modeller geliştirmiş olsalar da, hukuk eğitiminin niteliğini belirleyen temel unsurun bu uyum arayışı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla mesele, yeni derslerin eklenmesinden çok, hukukçunun sahip olması gereken temel yetkinlikleri esas alan bir paradigma çerçevesinde eğitim sürecinin yeniden düşünülmesidir. Bu noktadan hareketle, bir sonraki aşamada, hukuk eğitiminin hangi çekirdek unsurlar üzerine inşa edilmesi gerektiği ve nitelikli hukukçu yetiştirme hedefinin hangi temel ilkelerle somutlaştırılabileceği ele alınacaktır.

IV. HUKUK EĞİTİMİNİN GEREKLERİ

Karşılaştırmalı analiz, hukuk eğitiminin hangi model benimsenirse benimsensin belli kurucu unsurlara yaslandığını; buna karşılık bu unsurların öğrenciye kazandırılmasında kullanılan araçların ve yöntemlerin dijitalleşmeyle birlikte hızla değiştiğini göstermektedir. Bugün hukukçudan beklenen, yalnızca yürürlükteki kuralları bilen bir uzmanlık değildir. Yapay zekâ destekli sistemlerin hukuki sorulara çok kısa sürede yanıt üretebildiği bir dönemde hukukçunun asıl görevi, bu yanıtları dayanaklarıyla birlikte sınamak, doğruluğunu ve hukuka uygunluğunu denetlemek; gerektiğinde de eleştirel bir mesafe koyabilen sağlam bir muhakemeyi sürdürebilmektir. Bu kapsamda hukuk eğitiminin "olmazsa olmazları", üç boyutlu bir çerçevede düşünülebilir. İlk olarak hukukçuyu hukukçu yapan temel nosyon ve beceriler üzerinde durulmalı; ardından bu nosyonun günümüz uygu-

[65] Biggs (n 25) 9.

lamasında etkili biçimde kullanılmasını sağlayan disiplinler arası ve dijital yetkinlikler ele alınmalıdır. Son olarak ise, bunların kazanılmasını sağlayan ölçme ve değerlendirme yöntemleri ele alınmalıdır.

A. HUKUKÇU NOSYONUNU OLUŞTURAN TEMEL YETKİNLİKLER

Hukuk eğitiminin yapay zekâ çağında yeniden düşünülmesi, hukukçunun sahip olması gereken temel mesleki nosyonun terk edilmesi anlamına gelmemektedir. Aksine, dönüşen teknolojik koşullar içinde hangi unsurların değişmeden korunacağı sorusu daha da belirleyici hâle gelmektedir. Bu nedenle hukuk fakülteleri, öğrencilere klasik temel hukuk bilgisinin yanı sıra, bir hâkim yahut avukatın mesleki pratiğinin temelini oluşturan hukuki düşünme, araştırma ve yorumlama becerilerini kazandırmaya devam etmelidir[66]. Dijitalleşme süreci, bu yetkinlikleri ikame eden değil; onların uygulama biçimini dönüştüren bir etki yaratmaktadır. Bu bağlamda hukuk eğitiminde ağırlığını koruyacak alanlar; hukukun temel ilkeleri, yorum kuralları ve yargılama hukukunun sağladığı usul güvenceleridir. Zira hukukçunun dijital araçları eleştirel biçimde değerlendirebilmesi ve hukuki muhakemesini sürdürebilmesi, ancak bu normatif ve metodolojik zemin üzerinde mümkündür.

1. Hukukun Genel İlkeleri

Hukukun genel ilkeleri, temel hakları güvence altına alan, insan onurunu koruyan ve özgürlük ile eşitliği tesis etmeyi amaçlayan değerler bütünüdür. Hukukun genel ilkeleri; uygar uluslar tarafından benimsenmiş, toplumsal yaşamda ortak adalet anlayışını gerçekleştirmeyi hedefleyen, somut hukuki ilişkileri bütüncül bir bakış açısıyla düzenleyen ve çok sayıda özel hukuk kuralına temel teşkil eden soyut, genel, evrensel ve sürekli nitelikteki yazılı veya yazılı olmayan hukuk kurallarıdır[67]. Pek çok hukuk sisteminde bu ilkeler pozitif hukuka dâhil edilmiş; bu suretle hukuk ile ahlâk arasındaki zorunlu bağ kurumsal bir görünüm kazanmıştır[68]. Pozitif hukukta açıkça düzenlenmeyen ilkeler ise, hukukun ruhunda varlığını sürdürmeye devam etmektedir[69].

Hukuk eğitiminde, pozitif hukuk kurallarının ezberletilmesine dayalı bir öğretim anlayışından ziyade, hukukun temel yapısını ve ilkelerini kavramaya, bu ilkeler üzerinden düşünme ve yorumlama yeteneğini geliştirmeye odaklanan bir

---

66 Richard Susskind, Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future (3rd edn, Oxford University Press 2023) 147.

67 Abdülkadir Akıl, 'Hukukun Genel İlkeleri ve Hukukun Gelişimine Etkisi' (2003) 7(3–4) *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 385, 390.

68 Niyazi Öktem, 'Ronald Dworkin ve Hukuk Felsefesi' (2011) 27(1) *Anayasa Yargısı* 83, 89.

69 Serap Helvacı and Murat Topuz, *Geçmişten Günümüze Özdeyişlerle Hukukun Kadim İlkeleri (Şerhli–İçtihatlı)* (3rd edn, Seçkin 2025) 8.

yaklaşım benimsenmelidir[70]. Hukuk bilgisinin içeriği, mevzuat ve içtihatlardaki sürekli değişiklikler nedeniyle daima yenilenmekte ve gelişmektedir. Buna karşılık hukuk ilkeleri, özünde yüzyıllardır varlığını sürdüren ve hukuki düşüncenin sürekliliğini sağlayan temel dayanaklardır. Bu nedenle hukuk eğitiminde, bu ilkelerin somut olaylara uygulanışı öğretilirken, mevzuat ve içtihat değişikliklerinin doğal bir sonucu olarak öğrencilere iki temel beceri aktarılmalıdır: doğru ve güncel bilgiye hızla ulaşma, diğer bir ifadeyle araştırma yöntemleri[71] ve etkili hukuki metinler yazma becerisi[72]. Bu beceriler, hukuk ilkeleriyle iç içe geçmiş şekilde öğrencilere kazandırılmalıdır.

Yapay zekânın hukuk alanında giderek artan biçimde kullanıldığı günümüzde de, hukuk eğitiminde genel ilkelerin derinlemesine anlaşılması temel bir gereklilik olmaya devam etmektedir[73]. Hukukun üstünlüğü, dürüstlük kuralı, sözleşme özgürlüğü ve kamu yararı gibi ilkelerin yalnızca tanım düzeyinde bilinmesi ya da sınav başarısına indirgenmesi yeterli değildir; asıl mesele, hukukçu nosyonu için bu ilkelerin içselleştirilmesidir. Aksi hâlde hukukun, öğrenciler tarafından eleştirel bağlamından kopuk, soyut ve teknik bir tartışma alanı olarak algılanması riskini taşır. Oysa hukuk mesleğinin gereği gibi ifası, hukuki kararların gerçek insanların hayatları üzerindeki somut etkilerinin farkında olmayı ve bu etkinin doğurduğu sorumluluğu üstlenmeyi zorunlu kılar. Bu bilincin kazanılması, hukukun yalnızca bir ders ya da kurallar bütünü değil, toplumsal düzeni şekillendiren güçlü bir normatif yapı olduğu anlayışını pekiştirir. Bu yönüyle genel hukuk ilkeleri, hukukçunun mesleki nosyonunu oluşturan asli unsurlar arasında yer almakta; hukukun üstünlüğünün yalnızca teorik bir ilke değil, aynı zamanda etik bir yükümlülük olarak benimsenmesini mümkün kılmaktadır[74].

2. Yorum Kuralları

Toplumsal ve teknolojik gelişmelerin hız kazandığı dönemlerde hukuk kurallarının da sürekli değişmesi kaçınılmazdır. Bu durum, yeni yürürlüğe giren normlar ile mevcut hukuk düzeni arasındaki ilişkinin kurulmasını ve bu ilişkinin tutarlı biçimde yorumlanmasını zorunlu kılar. Hukukçular açısından yürürlükteki kuralları bilmek kadar, bu kuralların birbirleriyle olan ilişkisini doğru biçimde

---

70 Fazıl Hüsnü Erdem and Ezeli Azarkan, 'Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecindeki Türkiye'de Hukuk Eğitimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri' (2021) 26 *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, 6.

71 Kemal Gözler, 'Küreselleşme Sürecinde Hukuk Eğitimi' (2008) 6(69) *Legal Hukuk Dergisi* 3029.

72 Mehmet Akyol, 'Türkiye'de Hukuk Eğitiminin Sorunları ve Çağdaş Gelişmeler Karşısındaki Durumu' (2021) 1(42) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 89, 118.

73 Ergül (n 56) 335. Uşaklıoğlu bu ilkelerden özellikle hakkaniyet ilkesine dikkat çekmiş; adaletin ancak hakkaniyet tecelli edeceğine, bu ilkeye göre hareket eden hukukçuların yapay zekâ araçlarının ulaşamayacağı noktalarda kendisini göstereceği ve mesleğini ifaya devam edeceğini vurgulamıştır. Ahmet Yavuz Uşaklıoğlu, *Dijital Hukuk* (Seçkin Yayıncılık 2022) 50.

74 Neubert (n 55).

değerlendirebilmek de mesleki yetkinliğin ayrılmaz bir parçasıdır[75]. Zira hukuk kurallarının anlamının kişiden kişiye değişmemesi ve uygulamada öngörülebilirliğin sağlanması, hukuk devletinin temel unsurlarından biri olan hukukî güvenliğin ön koşuludur[76].

Yorum kuralları, hukukî uyuşmazlıkların çözümünde keyfiliğin önüne geçen, uygulayıcıyı kişisel veya siyasal tercihlerden bağımsızlaştıran rasyonel araçlar olarak işlev görür[77]. Lex posterior derogat legi priori veya lex specialis derogat legi generali gibi teknik ilkeler, normlar arasındaki çatışmaların çözümünde sistemin bütünlüğünü korumayı amaçlar[78]. Pozitif hukukta her zaman açıkça düzenlenmemiş olsalar dahi, bu ilkeler hukukun bilimsel niteliğini sürdürebilmesinin temel dayanakları arasında yer almaktadır.

Yapay zekâ araçlarının hukuk uygulamasında giderek daha fazla kullanıldığı günümüzde, yorum kurallarına hâkimiyetin önemi daha da artmıştır. Teknik araçlar tarafından üretilen hukuki değerlendirmeler, bağlamdan kopuk veya eksik sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle hukukçunun rolü, ortaya çıkan çıktıları olduğu gibi benimsemek değil; bunları yorum kuralları ışığında denetlemek ve hukuk düzeniyle uyumlu hâle getirmektir. Aksi hâlde, hatalı veya denetlenmemiş yorumların yaygınlaşması, hukuka duyulan güveni zedeleyebilecek ve hukukun üstünlüğü ilkesini tartışmalı hâle getirebilecektir. Bu bakımdan dijitalleşme sürecinde hukuk eğitiminden beklenen, yalnızca teknolojik araçları kullanabilen değil; esasen yorum kurallarına hâkimiyeti sayesinde hukuki muhakemesini koruyabilen hukukçular yetiştirilmesidir. Yorum kuralları, değişen normatif çevre içinde hukukun sürekliliğini ve tutarlılığını sağlayan asli güvencelerden biri olmaya devam etmektedir.

3. Yargılama Hukuku İlkeleri

Dijitalleşmenin yargılama süreçlerine etkisi, hukuk eğitiminde yargılama hukuku ilkelerinin önemini daha da artırmaktadır. Zira dijital araçların yargılamaya entegrasyonu, yalnızca teknik bir uygulama meselesi olmayıp, adil yargılanma hakkı, silahların eşitliği, doğrudanlık ve hukuki dinlenilme hakkı gibi temel usul ilkeleri bakımından yeni değerlendirmeleri zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda dijitalleşme, yargılama hukukunun temel güvencelerini ikame eden değil, bu güvencelerle sınırlandırılması gereken bir araç olarak ele alınmalıdır[79].

---

75 Schäfke-Zell and Asmussen (n 26) 95.

76 Kemal Gözler, ‘Yorum İlkeleri’ in *Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması* (Kamu Hukukçuları Platformu 2012) 17.

77 Gözler, ‘Yorum İlkeleri’ (n 76) 25.

78 Gözler, ‘Yorum İlkeleri’ (n 76) 100-101.

79 Seyhan Selçuk, Nesibe Kurt Konca and Serkan Kaya, ‘AI-driven civil litigation: Navigating the right to a fair trial’ (2025) 57 *Computer Law & Security Review* 106136, 2.

Özellikle e-duruşma uygulamaları, çevrimiçi delil sunumu ve yapay zekâ destekli analiz araçları, yargılamanın hız ve etkinliğini artırma potansiyeli taşımakla birlikte, hâkimin takdir yetkisi ve vicdani kanaat oluşturma süreci bakımından dikkatli bir değerlendirme gerektirir. Yargılama hukukunun temel ilkelerine hâkimiyet bulunmaksızın bu araçların kullanılması, usul güvencelerinin zayıflamasına ve yargılamaya duyulan güvenin sarsılmasına yol açabilir[80].

Bu nedenle hukuk eğitiminde, dijital sistemlerin yargılama süreçlerindeki etkilerinin, klasik usul ilkeleri çerçevesinde analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır. Amaç, dijital araçları kullanabilen değil; bu araçları yargılama hukukunun temel ilkeleri ışığında değerlendirebilen ve sınırlandırabilen hukukçular yetiştirmek olmalıdır.

4. Hukuk Metodolojisi

Hukuk eğitiminin temel amacı, öğrencinin yalnızca kuralı öğrenmesi değil; vakıaları hukuken nitelendirebilmesi, vakıaların hukuktaki karşılığını bulabilmesi ve ulaştığı sonucu gerekçesiyle savunabilmesidir. Bu bakımdan metodoloji, hukukçunun "nasıl düşündüğünü" belirleyen ortak dil olarak ifade edilebilir: Vakıa–norm ilişkisini kurmak, normlar arasındaki bağlantıları görmek, yorum seçeneklerini oluşturmak, boşluk ve çatışma sorunlarını çözmek ve hukuku sistematik bir bütün içinde değerlendirmek hukuk metodolojisinin unsurlarıdır.

Dijitalleşme ve yapay zekâ metodoloji ihtiyacını ortadan kaldırmamakta; aksine metodolojiyi daha da vazgeçilmez kılmaktadır. Zira yapay zekâ kısa sürede bir "cevap" üretebilir; fakat bu cevabın hangi varsayıma dayandığını, hangi yorumu benimsediğini, hangi kaynağa yaslandığını ve usul güvenceleri bakımından ne sonuç doğurduğunu denetlemek hukukçunun işidir. Bu nedenle metodoloji, dijital çağda tali bir konu değil; eleştirel muhakemeyi, doğrulama refleksini ve gerekçeli düşünmeyi ayakta tutan temel alandır.

Bu çerçeve, bir sonraki başlıkta ele alınacak dijital ve disiplinler arası yetkinliklerin de yerini gösterir: Teknoloji, metodolojinin yerine geçmez; ancak doğru bir metodolojiyle birleştiğinde hukukçuyu güçlendiren bir araca dönüşür.

B. YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA DİJİTAL VE DİSİPLİNLER ARASI YETKİNLİKLER

1. Hukuk Mesleklerinde Dönüşüm ve Yeni Becerilere Olan İhtiyaç

Hukukun dijitalleşmesi ile dijitalleşmenin hukuku birbirinden farklı kavramlardır[81]. Adalet hizmetlerinde dijital sistemlerin kullanılması, hukukun dijitalleşmesi olarak ifade edilebilir. Buna karşılık, dijitalleşmenin hukuku ise,

---

80 Selçuk and others (n 79) 9.

81 Mielke (n 40) 230.

fiziki ortamda yapılan işlemlerin (örneğin dernek genel kurulunun) elektronik ortama taşınması durumunda, dijitalleşme sürecinin hukuki olarak yönetimi ve düzenlenmesi ile ilgilidir. Bu kavramlar, hem içerik hem de uygulama açısından hukuk mesleklerine yeni boyutlar kazandırmaktadır. Susskind, geleceğin hukuk mesleklerinde köklü değişimlerin yaşanacağını ve bu dönüşüme paralel olarak yeni meslek gruplarının ortaya çıkacağını belirtmektedir. Hukuk hizmeti talep edenlerin uyuşmazlıkları ve ihtiyaçları çeşitlendikçe, bu yeni mesleklerin gelişmesi kaçınılmaz hâle gelmektedir[82]. Bu durum, hukuki bilginin tek başına yeterli olmadığını; hukuk pratiğinin teknoloji, veri, tasarım ve süreç yönetimi gibi alanlarla birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Dijitalleşme ve özellikle yapay zekâ teknolojilerindeki hızlı gelişim, hukuk mesleklerinin icra biçimini köklü biçimde dönüştürmektedir. Aslında hukuk mesleklerinin temel işlevleri geçmişe kıyasla tamamen değişmiş değildir; ancak günümüz koşulları, hukukçuların çok daha kuşkucu, araştırmacı ve eleştirel bir bakış açısına sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. Hukuki sorunlara ilişkin cevapların yapay zekâ destekli sistemler aracılığıyla kısa sürede üretilebildiği bir dönemde, hukukçuların asli görevi bu cevapların doğruluğunu, dayanaklarını ve hukuka uygunluğunu denetlemek hâline gelmektedir. Bu dönüşüm, hukuk mesleklerinin yalnızca teknik değil aynı zamanda kamusal ve etik boyutunu da ön plana çıkarmaktadır. Hukuk alanı dışında geliştirilen yapay zekâ sistemlerinin dahi denetiminde hukukçulara ihtiyaç duyulması, bu durumun açık bir göstergesidir zira söz konusu denetim, insan onurunun korunması, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve kişisel verilerin korunması gibi temel anayasal ve insan hakları değerleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, hangi alanda kullanılırsa kullanılsın, dijital sistemlerin hukukî çerçevesinin belirlenmesi ve uygulanmasının hukukçuların katkısı olmaksızın gerçekleştirilmesi düşünülemez. Yapay zekâ sistemlerinin etik ilkelere uygunluğunun sağlanması da bu bağlamda hukukçuların temel sorumluluk alanlarından biridir.

Dijitalleşmenin sağladığı zaman ve emek tasarrufu, daha az sayıda hukukçuya ihtiyaç duyulacağı yönünde bir algı yaratmakla birlikte, gerçekte nitelikli hukukçulara olan ihtiyacı artırmaktadır. Özellikle yapay zekâ destekli araçların ürettiği çıktıları değerlendirebilecek, denetleyebilecek ve gerektiğinde bu çıktılara eleştirel mesafe koyabilecek hukukçulara duyulan ihtiyaç açıktır. Literatürde "T-şekilli hukukçu" olarak ifade edilen yaklaşım da, sağlam bir hukuki bilgi birikiminin yanında teknolojiye, disiplinler arası çalışmaya ve iş birliğine açık bir meslek profiline işaret etmektedir[83].

---

82 Susskind (n 66) 124.

83 Elaine Mak, The T-Shaped Lawyer and Beyond: Rethinking Legal Professionalism and Legal Education for Contemporary Societies (2017) 7–8.

DİSİPLİNLER ARASI VE DİJİTAL YETKİNLİKLER
Dijital okuryazarlık, Yapay zekâ farkındalığı ve denetimi, Disiplinler arası bakış (ekonomi, psikoloji, teknoloji), İletişim ve empati, İşbirliği ve problem çözme, Alternatif uyuşmazlık çözümü

HUKUKÎ YETKİNLİK / HUKUK NOSYONU

- Hukukun temel ilkeleri
- Hukukî muhakeme ve yorum
- Usul ve maddi hukuk bilgisi
- Hakkaniyet ve vicdani kanaat
- Mesleki etik ve sorumluluk

Nitekim uygulamada, yapay zekâ sistemlerinin ürettiği hatalı veya gerçekte var olmayan içeriklerin mesleki risk doğurduğu görülmektedir. Yapay zekâ ve yargı ilişkisini ele alan bir lisansüstü ders[84] kapsamında yapılan tartışmalarda paylaşılan bir örnekte, müvekkilin yapay zekâ tarafından oluşturulmuş gerçekte mevcut olmayan bir Yargıtay kararına dayanarak dava açılmasını talep ettiği ifade edilmiştir. Bu tür örnekler, yapay zekâ çıktılarının doğrulanmasının teknik bir tercih değil, mesleki sorumluluğun bir parçası olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, yapay zekâ ve dijital araçlar hukukçuların kimi zaman işlerini büyük ölçüde kolaylaştıran, kimi zaman ise ek denetim yükü doğuran bir "çalışma arkadaşı"dır. E-Devlet ve UYAP uygulamaları sayesinde hâkim ve avukatların meslek icrasında otomasyonun önemli bir yer tuttuğu açıktır. Dava açılması, dilekçelerin sunulması ve e-duruşmalar yoluyla yargılamanın ilerletilmesi gibi pek çok işlem, fiziksel mekâna bağlı olmaksızın yürütülebilmektedir. Benzer şekilde, Merkezi Takip Sistemi gibi uygulamalar, belirli uyuşmazlık türlerinde ileri düzeyde otomasyon sağlamaktadır. Bu durum, dijitalleşmenin günümüzün hukuk meslekleri açısından bir tercih olmaktan çıkıp rasyonel bir zorunluluk hâline geldiğini göstermektedir [85].

---

[84] Yazarın yürüttüğü "Medeni Yargıda Dijitalleşme ve Yapay Zekâ" başlıklı lisansüstü ders kapsamında yapılan sınıf tartışmalarında paylaşılan uygulama örneğidir.

[85] Schäfke-Zell and Asmussen (n 26) 83.

Hukuk alanında yapılan iş ve işlemlerde insan unsuru o kadar ön plandadır ki hukukî süreçlerdeki otomasyon ne kadar gelişirse gelişsin bazı görevlerin sadece insanlarca yerine getirilmesi mümkündür[86]. Yargısal kararların temelinde yer alan vicdani kanaat, insan etkileşimi ve kamusal sorumluluk bilinci hukuk mesleklerini diğer mesleklerden ayıran temel özelliklerdir. Nitekim Yargıtay da eski tarihli bir kararında, hâkimin uyuşmazlığı değerlendirirken dosya içeriğiyle sınırlı kalamayacağını; taraflarla kurulan doğrudan temasın ve insanî gözlemin yargısal karar bakımından taşıdığı öneme dikkat çekmiş, bu durumu mecazî olarak "insan kokusu" ifadesiyle açıklamıştır[87]. Bu yaklaşım, yargısal kararın yalnızca teknik bir sonuç üretimi olmadığını; insan unsurunun ve vicdani kanaatin hukuk mesleklerinin özünü oluşturduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu nedenle yapay zekâ, hukukçunun yerini alan bir unsur olarak değil; onun uzmanlığını destekleyen ve sınırları hukuk tarafından çizilmesi gereken bir araç olarak değerlendirilmelidir.

Dijitalleşme, hukukçunun mesleki rolünü yalnızca hukuki bilgiye dayalı bir icra alanı olmaktan çıkararak, dijital süreçleri anlama, yönetme ve denetleme sorumluluğu taşıyan bir profile doğru dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, hukuk eğitiminde "ne öğretildiği" kadar "hangi yetkinliklerin kazandırıldığı" sorusunu da merkezî hâle getirmektedir. Bu nedenle dijital çağın gerektirdiği yetkinlikleri, mevcut ulusal yeterlilik çerçeveleri ve eğitim yöntemleri bakımından yeniden değerlendirmek gerekir. Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi'nin (TYYÇ) öğrencilere kazandırmayı amaçladığı bilgi, beceri ve yetkinlik boyutunun; dijital çağ literatüründe "dinamik yetenekler" olarak ifade edilen fırsatları sezme, yakalama ve dönüştürme kapasitesiyle önemli ölçüde örtüştüğü belirtilmektedir[88]. Nitekim TYYÇ; uyum, girişimcilik, yaratıcılık, teknoloji ve yenilik, stratejik karar verme, liderlik ve iş birliği gibi yetkinlikleri öğrenciye kazandırmayı hedeflemektedir. Bu çerçevenin hukuk eğitimine karşılığı, öğrencinin yalnızca kuralı bilmesi değil; dijital araçlarla çalışan, veriyi ve kaynağı kontrol eden, hukuki sonucu gerekçesiyle kurabilen bir yetkinlik setiyle mezun olmasını sağlamaktır.

2. Yeni Hukuk Alanları ve Dijital Yetkinlikler

Dijitalleşme süreci, hukuk eğitiminde yalnızca yeni araçların kullanımını değil, aynı zamanda yeni hukuk alanlarının ve mesleki sorumlulukların da müfredata

---

86 Schäfke-Zell and Asmussen (n 26) 86.

87 "Mahkemece delillerin değerlendirilmesinde büyük etkisi olan bu "beşeri karine"ye yer verilmeden babaannenin açtığı davanın reddedilmesi insancıl ilişkilere ve gerçeklere aykırı düşen bir kabul şeklidir. Bu konuda daha pek çok şeyden söz edilmesi mümkündür. Hâkim insana, tabiata, gerçeğe, olanağa sırt çevirmeden ve katı kalpler içinde sıkışıp kalmadan uyuşmazlığa "insan kokusu" taşıyan bir çözüm getirmek zorunluluğundadır." Yargıtay 1. HD., 31.12.1976 T., 1976/9370 E., 1976/13138 K. (Kazancı)

88 Nurdan Ödemiş Keleş and Ferudun Sezgin, 'Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi'nin Dinamik Yetenekler Bağlamında Değerlendirilmesi' (2024) 38(1) *Yaşadıkça Eğitim Dergisi* 217, 217–229.

dâhil edilmesini zorunlu kılmaktadır. Blokzincir teknolojileri ve kripto varlıklar bu bağlamda son yılların en dikkat çekici örnekleri arasında yer almaktadır. Bu alanlar yalnızca hukuki değil; finansal, ekonomik ve işletmesel boyutlarıyla da değerlendirilmelidir[89]. Kripto varlıkların hukuk fakültelerinde müstakil bir ders olarak ele alınması mümkün olmakla birlikte, bu konuların mevcut derslerin içeriğine entegre edilmesi daha işlevsel bir yaklaşım sunmaktadır. Örneğin eşya hukukunda "eşya" kavramı tartışılırken kripto varlıkların bu kapsamda değerlendirilip değerlendirilemeyeceği; şirketler hukukunda sermaye niteliği taşıyıp taşımadığı; icra hukukunda ise haciz ve satışa konu olup olamayacağı soruları ele alınabilir. Bu yaklaşım, öğrencilerin yeni teknolojileri hukuk sisteminin bütünlüğü içinde değerlendirmesini sağlar.

Bu dönüşüm yalnızca yeni konu başlıkları doğurmamakta, aynı zamanda hukuk mesleklerinin icrasında yeni risk alanlarını da görünür hâle getirmektedir. Özellikle üretken yapay zekâ araçlarının hukuk pratiğinde yaygınlaşması, avukatların doğruluk ve özen yükümlülüğünü yeniden ön plana çıkarmıştır. Dava dilekçelerinde gerçekte var olmayan içtihat ve mevzuata atıf yapılması nedeniyle disiplin yaptırımlarının uygulanması, bu riskin teorik değil doğrudan pratik bir sorun olduğunu göstermektedir. Yapay zekâ, mesleki faaliyeti destekleyen bir araç olabilir; ancak doğruluğu sağlama ve hukuki değerlendirmeyi denetleme yükümlülüğünün yerine geçemez. Bu nedenle sorumlu yapay zekâ kullanımına ilişkin kontrol basamaklarının[90] geliştirilmesi önem taşımaktadır. Yapay zekâ tarafından üretilen metinlerdeki atıfların birincil kaynaklardan doğrulanması, olgusal bilgilerin kontrol edilmesi, metnin iç tutarlılığının gözden geçirilmesi ve nihai metnin imzalanmadan önce kapsamlı biçimde değerlendirilmesi zorunludur[91]. Dolayısıyla mesele yapay zekânın kullanılması değil, nasıl kullanıldığıdır[92].

Öte yandan hukuk eğitiminde yapay zekâ kullanımının öğrencilerin muhakeme gücü üzerindeki etkileri de tartışılmaktadır. Yapay zekânın sorumsuz kullanımının araştırma ve eleştirel düşünme becerilerini zayıflatabileceği[93] ifade edilmekle

---

89 Yuliya Kharitonova and Larisa Sannikova, 'Digital Transformation of Legal Education' (2022) 15 *Medicine, Law & Society* 53.

90 ABD'de, dava dilekçelerinde uydurma içtihatlara dayanan avukatlar hakkında disiplin işlemi uygulanmıştır. Bu kapsamda sorumlu yapay zekâ kullanımı için kontrol basamakları önerisi için bkz. Lars Daniel, 'How Smart Lawyers Make Dumb AI Mistakes—And How To Avoid Them' (*Forbes*, 26 February 2025) <https://www.forbes.com/sites/larsdaniel/2025/02/26/how-smart-lawyers-make-dumb-ai-mistakes-and-how-to-avoid-them/> accessed 02 November 2025.

91 Daniel (n 90).

92 ABD ve Birleşik Krallık'taki hukuk meslekleri üzerine yakın zamanda yapılan çalışmalar, etik ve ahlaki erdemlerin gelişiminin hukuk eğitimine tam olarak dahil edilmemesi kaynaklı bu eksikliği tespit etmekte ve bu nedenle söz konusu erdemlerin eğitim sürecine daha iyi entegre edilmesini önermektedir Bkz. Schäfke-Zell and Asmussen (n 26) 109.

93 Lorber (n 2) 377.

birlikte, halüsinasyon riskine ilişkin farkındalığın artırılması ve çıktının eleştirel biçimde incelenmesi, öğrencilerin muhakeme gücünü geliştiren bir araç olarak da değerlendirilebilmektedir[94].

Bu gelişmeler, hukuk eğitiminde dijital yetkinliklerin sistematik biçimde kazandırılmasını zorunlu kılmaktadır. ABD'de yapılan güncel çalışmalar, hukuk eğitiminde yapay zekânın giderek müfredatın parçası hâline geldiğini göstermektedir. Amerikan Barolar Birliği (ABA) tarafından yürütülen anketler, ankete katılan 29 hukuk fakültesinin %55'inin yapay zekâya ilişkin dersler sunduğunu, %83'ünün ise öğrencilerin yapay zekâ araçlarını uygulamalı biçimde öğrenebilecekleri klinikler ve benzeri fırsatlar sağladığını ortaya koymaktadır[95]. Bu dersler yalnızca yapay zekâ araçlarının kullanımına değil; yapay zekânın işleyişi, etik sınırları[96] ve hukuki güvenilirliği gibi temel meselelere de odaklanmaktadır.

Bu kapsamda, avukatların üretken yapay zekâ araçlarını kullanırken müvekkil sırlarını koruma yükümlülüğüne özellikle dikkat etmeleri gerekir. Bu nedenle, kullandıkları teknolojilerin veri güvenliği altyapısını, saklama politikalarını ve olası risklerini doğru bir şekilde değerlendirmeleri zorunludur[97]. Artık veri hukuku ve kişisel verilerin korunması, hukukçular açısından tali bir alan olmaktan çıkmış; yapay zekâ destekli araçlarla çalışan her avukatın asgari düzeyde hâkim olması gereken temel bir yetkinlik hâline gelmiştir.

Bu bağlamda dijital okuryazarlık, hukuk öğrencilerinin sahip olması gereken temel becerilerden biri hâline gelmiştir. Yapay zekâ, makine öğrenimi, doğal dil işleme ve veri analitiği gibi alanlarda temel bilgi sahibi olmak; kullanılan teknolojilerin nasıl çalıştığını ve hangi riskleri barındırdığını anlayabilmek, sorumlu teknoloji kullanımının ön koşuludur. Bu sebeple, yapay zekâ araçlarında veri gizliliği, şeffaflık, hesap verebilirlik ve önyargı konuları müfredat kapsamına alınmalıdır[98]. Dijital okuryazarlık, bu çerçevede hukuk öğrencilerinin hukuk teknolojileriyle bilinçli ve eleştirel bir ilişki kurmasını sağlayan temel bir yetkinlik olarak ortaya çıkmaktadır[99].

---

94 Lorber (n 2) 378.

95 American Bar Association, 2025 *AI Task Force Year 2 Report on the Impact of AI on the Practice of Law* (ABA Center for Innovation 2025) <https://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/center-for-innovation/ai-task-force/2025-ai-task-force-year2-report.pdf> accessed 21 December 2025.

96 Kimbrough (n 45) 65.

97 Kimbrough (n 45) 56.

98 Franjo Vučić, 'Changes in Legal Education in the Digital Society of Artificial Intelligence' in *International Conference on Digital Transformation in Education and Artificial Intelligence Application* (Springer Nature 2023) 165.

99 Dietrich and others (n 36) 726.

3. İletişim, Müzakere ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Derslerinin Güçlendirilmesi

Hukuk eğitiminde alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerine ilişkin dersler, yalnızca teknik bir uzmanlık alanı kazandırmakla kalmaz; aynı zamanda hukuk mesleklerinin toplumsal uyum işlevini de güçlendirir[100]. Zira bu alanda başarılı olabilmek, hukuki uyuşmazlıkları soyut normlar düzeyinde ele almanın ötesinde, tarafların toplumsal ve bireysel ihtiyaçlarını doğru biçimde okuyabilmeyi gerektirir. Uyuşmazlıklar çoğu zaman kişiye özgüdür ve bu nedenle tamamının standartlaştırılması ya da otomasyon yoluyla çözümlenmesi mümkün değildir. Kişiye özel çözüm üretiminin zorunlu olduğu bu durumlarda, müvekkillerin uzman ve güvenilir hukuk danışmanlarına yönelmesi kaçınılmazdır.

Günümüzde değer kazanan hukukçular, karmaşık veya yüksek değerli uyuşmazlıklar karşısında yalnızca mevcut kuralları uygulayan değil; yeni çözüm yolları ve stratejiler geliştirebilen, yaratıcı ve yenilikçi meslek mensuplarıdır[101]. Nitekim Susskind, müvekkillerin avukatların uzmanlık iddialarını çoğu zaman abartılı bulduğuna işaret etmekte; gelecekte, hukuki hizmetlerin alternatif, daha güvenilir ve daha düşük maliyetli yollarla sunulabildiği bir ortamda, yalnızca geleneksel ve emek yoğun yöntemlere dayanan hukuk hizmetlerinin rekabet gücünü hızla kaybedebileceğini vurgulamaktadır[102]. Bu tespit, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin ve bu alanda geliştirilen iletişim ve müzakere becerilerinin hukuk eğitimi bakımından neden vazgeçilmez hâle geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri teorik içeriklerinden ziyade iletişim becerileri geliştirme ve müzakere tekniklerini uygulama bağlamında ele alınmalıdır. Hukuk öğrencisi alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerini teknik açıdan bilmekle yetinmemeli, somut bir olayda uyuşmazlığın çözümlenmesi için en uygun yöntemi gerekçelendirerek bulabilmeli ve bu yöntemi uygulayabilir olmalıdır. Bu bağlamda hukuk meslekleri, yalnızca yazma becerisiyle icra edilemezler. İletişim ve retorik, hukuk mesleklerinde geçmişten günümüze vazgeçilmez nitelikteki temel yetkinlikler arasında yer almaktadır[103].

Nitekim hukuk hizmetlerinde otomasyonun sınırlı kaldığı alanların başında, müvekkil ile hukukçu arasındaki insani ilişki gelmektedir. Müvekkiller her ne kadar yapay zekâ destekli araçlardan yararlansalar da, içinde bulundukları uyuşmazlığın nihai çözümünde, insan tarafından kurulan iletişim ve empatiye dayalı değerlendirmeyi talep etmektedir[104]. Bu nedenle hukuk eğitimi almış kişilerin,

---

100 Riaz Begum, 'Legal Practice and Digitalization' [2025] 3(3) *Social Science Review Archives* 1812, 1813.

101 Susskind (n 66) 124.

102 Susskind (n 66) 124.

103 Dietrich and others (n 36) 729.

104 Schäfke-Zell and Asmussen (n 26) 98

kanun koyucunun iradesini eleştirel fakat gerçekçi bir bakış açısıyla değerlendirebilmeleri; küreselleşmiş bir dünyada toplumsal dinamikleri, farklı kimlikleri ve sosyal gerçeklikleri anlayabilecek empatik bir perspektife sahip olmaları gerekmektedir. Oysa öğrencinin pasif konumda kaldığı, öğretim üyesi merkezli bir eğitim modelinde, iletişim ve müzakere becerilerinin etkin biçimde geliştirilmesi mümkün değildir. Bu becerilerin kazandırılabilmesi, hukuk eğitiminde iletişim temelli ve uygulamaya dayalı yöntemlerin güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Hukuk fakültelerinde arabuluculuk ve alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri çoğunlukla seçimlik dersler kapsamında okutulmaktadır. Ancak bu derslerde yer verilen müzakere ve iletişim becerileri, yalnızca teknik bilgi olarak değil, hukuk mesleğinin toplumsal işleviyle doğrudan bağlantılı mesleki yetkinlikler olarak ele alınmalıdır[105]. Bu nedenle alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin daha güçlü biçimde yer alması, müzakere ve iletişim becerilerinin bilimsel temelde ve uygulama boyutuyla öğretilmesiyle birlikte, adalet arayan bireylerin bu hizmetlere güvenle erişebileceğine ilişkin toplumsal inancı da güçlendirecektir[106]. Hukuk öğrencisi, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerini teorik düzeyde bilmekle yetinmemeli; somut bir uyuşmazlıkta hangi yöntemin daha uygun olduğunu gerekçelendirebilmeli ve bu yöntemi uygulayabilir hâle gelmelidir. Bu amaçla iletişim ve müzakerede yapay zekâ destekli simülasyon temelli çalışmaların ve uygulamaya dayalı öğretim yöntemlerinin kullanılması, öğrencilerin gerçek hayattaki uyuşmazlıkları daha iyi kavramalarına katkı sağlayabilir[107].

4. Disiplinler Arası Yaklaşımın Gerekliliği:

Hukuki iş süreçleri giderek daha disiplinler arası[108] hale gelmektedir; modern teknolojinin kullanımı potansiyelinden tam olarak yararlanmak için dilbilimciler, bilgisayar bilimcileri ve istatistikçilerle iş birliği içinde çalışmak gerekmektedir[109]. Dijitalleşmeyle birlikte bilgiye erişimin kolaylaşması, bilgili insanın öte-

---

105 Schäfke-Zell and Asmussen (n 26) 99

106 Schäfke-Zell and Asmussen (n 26) 87.

107 Ergül (n 56) 337; Alfonso Renato Vargas-Murillo and others, 'The Integration of Digital Technologies in Legal Education: A Systematic Review of Trends and Challenges' in *Proceedings of the 2024 IEEE 4th International Conference on Advanced Learning Technologies on Education & Research (ICALTER)* (IEEE 2024).

108 Gözler 2008 yılında kaleme aldığı çalışmasında günümüz dünyasında hukukçuların yalnızca hukuk alanında derin bilgiye sahip olmalarının yeterli olmadığını; ekonomi, sosyoloji, psikoloji, mantık ve matematik gibi disiplinlerden de temel bilgiler edinmiş, geniş bir bakış açısına sahip olmalarının, hukuki meseleleri daha kolay anlamalarına ve çözmelerine imkân tanıyacağını vurgulamaktadır. Gözler, 'Küreselleşme Sürecinde Hukuk Eğitimi' (n 63) 3029.

109 Stefan Eder, 'Transformation der juristischen Ausbildung im Zeitalter von KI: Innovation durch Hackathons' (2025) KIR <https://rsw.beck.de/zeitschriften/kir/editorial/2025/02/13/transformation-der-juristischen-ausbildung-im-zeitalter-von-ki--innovation-durch-hackathons> accessed 15 November 2025; Werner Schäfke, Juan Mayoral and Martine Hvidt, 'Socialisation to Interdisciplinary Legal Education: An Empirical Assessment' (2018) 52(3) *The Law Teacher* 273 274.

sinde farklı becerilere sahip insanlara ihtiyacı doğurmuştur. Günümüzde yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme, iletişim ve iş birliği, medya ve teknoloji kullanımı, esneklik, girişimcilik, kendi öğrenmesini yönetebilme, üretkenlik ile liderlik ve sorumluluk gibi becerileri kazandırmak eğitim kurumlarının görevi olarak görülmektedir[110]. Bu becerilerin öğrenciye kazandırılmasının temel koşulu ise eğitim programlarının disiplinler arası bir yaklaşımla tasarlanmasıdır. Bu bağlamda, öğrencilerin sosyoloji, psikoloji, ekonomi, finans, tarih, siyaset bilimi, coğrafya, istatistik, veri bilimi, siber güvenlik gibi farklı alanlarda kendilerini geliştirebilecekleri zengin ve erişilebilir bir seçmeli ders havuzunun oluşturulması gerekmektedir.

Bu dönüşümün hukuk eğitimine yansıması bakımından, hukuk fakültelerindeki mevcut ders yükünün öğrenciler üzerinde yarattığı akademik baskı da göz ardı edilmemelidir. Üniversiteye girinceye kadar yoğun çalışma temposu nedeniyle toplumsal hayattan kopan öğrencilerin bu asosyal yapılarını, ağır ve yoğun hukuk derslerinin pekiştirdiği görülmektedir. Öğrencilerin farklı alanlarla temas kurabilmeleri, kişisel gelişimlerini destekleyebilmeleri ve sosyal becerilerini güçlendirebilmeleri için ders yükünün makul düzeyde tutulması ve programlarda farklı disiplinlerden derslere yer verilmesi önem taşımaktadır[111]. Disiplinler arası dersler, hukukun yalnızca normatif yönünü değil; sosyolojik, psikolojik, teknolojik ve ekonomik boyutlarını da görmelerine imkân tanıyarak daha geniş perspektife sahip hukukçuların yetişmesine katkı sağlamaktadır.

Mesleki uygulama da bu ihtiyacı açık biçimde teyit etmektedir. Günümüzde hukuki iş süreçleri giderek daha disiplinler arası hâle gelmekte; özellikle uyuşmazlıkların ortaya çıkmadan önlenmesini hedefleyen hukuki risk yönetimi alanı önem kazanmaktadır. Bu alanda çalışan hukukçuların, muhasebeciler, vergi uzmanları ve danışmanlarla birlikte çalışarak entegre çözümler üretmesi beklenmektedir[112]. Sözleşme yazımı artık yalnızca dil becerisine değil; ekonomik, mali ve teknik riskleri öngörebilen çok boyutlu bir yaklaşıma dayanmaktadır.

Nitekim ABD'de yapılan güncel araştırmalar, kurumsal müvekkillerin hukuk hizmetlerinde çeşitlilik ve kapsayıcılık, etkili iş birliği ve yenilikçilik gibi unsurlara özel önem verdiğini göstermektedir. Hukuk büroları avukatlarının teknoloji uzmanları, mühendisler ve veri bilimcileri gibi farklı disiplinlerden profesyonellerle birlikte çalışmasını beklemekte; ayrıca avukatların teknolojiyi daha iyi anlamalarını ve müvekkillerine teknoloji odaklı çözümler sunmalarını talep etmektedir. Keza, iş birliğine ve yenilikçi uygulamalara öncelik veren hukuk bürolarının hem kârlılıklarının daha yüksek olduğu hem de yetenekli hukukçuları elde tutmada daha başarılı olduğu, bu dönüşüme direnen bürolara kıyasla açıkça

[110] Erdem and Azarkan (n 70) 3.

[111] Erdem and Azarkan (n 70) 9.

[112] Susskind and Susskind (n 1) 115.

ortaya konulmuştur[113]. Araştırmalar, hukuk bürolarının farklı alanlarda uzman olan ve iş birliği yapabilen ekipler istihdam emesi halinde daha yaratıcı, problem çözmede daha iyi ve yenilikçi olduklarını göstermektedir[114].

Bu çerçevede, hukuk eğitiminde disiplinler arası yaklaşımın güçlendirilmesi zorunlu olmakla birlikte, tüm öğrencilerin tek tip bir müfredat ve yöntemle yetiştirilmesinin her zaman uygun sonuçlar doğurmayacağı da göz önünde bulundurulmalıdır. Hukuk, doğası gereği farklı bakış açılarını, yoruma açıklığı ve tartışmayı içinde barındıran bir disiplindir. Bu nedenle dijital araçlar ve ortak öğrenme platformları, hukuki düşünmenin çeşitliliğini sınırlayan katı çerçeveler hâline gelmemeli; aksine öğrencilerin farklı yöntemlerle düşünme, tartışma ve çözüm üretme kapasitelerini destekleyen tamamlayıcı araçlar olarak konumlandırılmalıdır. Adalet kavramının kaçınılmaz sübjektif boyutu dikkate alındığında, hukuk eğitiminde esas olan, öğrencilerin neyin adil olduğu konusunda tek tip sonuçlara ulaşmaları değil; adil bir sonuca hangi yöntemle, hangi gerekçelerle ulaştıklarını ortaya koyabilmeleridir. Bu nedenle hukuk eğitiminde dijital araçlar ve ortak müfredat yararlı olmakla birlikte, bunların öğrencilerin kendi yöntemlerini geliştirebilecekleri, farklı düşünme biçimlerine ve disiplinler arası etkileşime açık bir eğitim tasarımı içinde uygulanması önem taşımaktadır.

C. YÖNTEM, ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Dijitalleşmenin hukuk eğitimine etkisi yalnızca müfredat içeriğinin değişmesiyle sınırlı değildir. Asıl dönüşüm, hukuk bilgisinin nasıl öğretildiği ve nasıl değerlendirildiği sorularında ortaya çıkmaktadır. Günümüzde hukukçudan beklenen yetkinlikler, salt teorik bilgi aktarımına dayalı öğretim yöntemlerinin ötesine geçilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle hukuk eğitiminde yöntem, içerik ve ölçme-değerlendirme arasındaki ilişkinin yeniden kurulması gerekmektedir. Türkiye'de ağırlıkla uygulanan takrir yöntemi bilgi aktarımını sağlarken beceri kazandırma konusunda eleştiriye açıktır. Almanya'da da ders içeriklerinin ağırlığına karşın pratik uygulama deneyiminin lisans eğitimi sırasında sağlanmaması eleştirilmekte; hukuk eğitiminin ücretli stajlar ve uygulama seminerleri gibi daha fazla pratik imkanla şekilde yeniden yapılandırılmasında fayda bulunduğu ifade edilmektedir[115].

Türkiye bakımından yöntem geliştirme ihtiyacı, hukuk teknolojilerinin eğitim süreçlerine yeterince entegre edilememesi örneğinde açık biçimde görülmektedir. UYAP, hukuk mesleklerinin icrasında temel bir dijital araç olmasına rağmen, hukuk fakültelerinde uygulamalı biçimde öğretilememektedir. Öğrenciler çoğu

---

113 Kimbrough (n 45) 51.

114 Kimbrough (n 45) 52.

115 Sophie Dahmen, Jasmin Stolzenburg and Lars Nielsen, 'Juristenausbildung: Fachkräftemangel vorprogrammiert' (2024) *AnwBl* 220.

zaman sistemi ancak staj döneminde gözlemleyebilmekte; bu süreçte dahi kişisel erişim yerine başka kullanıcı hesapları üzerinden işlem yapılması gibi, güvenli elektronik imza kullanımına ilişkin hukuki sakıncalar doğuran uygulamalar ortaya çıkabilmektedir. Bu durum, hukuk eğitiminde güvenli, kontrollü ve uygulamaya yakın öğrenme ortamlarının eksikliğini göstermekte; birebir sistem erişiminin mümkün olmadığı durumlarda simülasyon temelli pedagojik araçların geliştirilmesini zorunlu hâle getirmektedir.

Bu noktada hukuk eğitiminde yenilikçi bir yöntem olarak hackathon formatları, söz konusu uygulama açığını gidermeye yönelik etkili bir öğrenme imkânı sunmaktadır. Nasıl ki farazi dava yarışmaları usul hukuku ve tartışma becerilerinin kazandırılmasında deneyimsel öğrenmeyi mümkün kılıyorsa, hackathonlar da dijitalleşen hukuk pratiğine özgü sorunların, disiplinler arası ve iş birliğine dayalı bir ortamda ele alınmasını sağlamaktadır. Farazi dava yarışmaları ağırlıklı olarak geleneksel hukukî yetkinliklere odaklanırken, hackathon formatları dijital okuryazarlığı, teknolojiyle çalışma becerisini ve farklı disiplinlerle ortak üretim kültürünü geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu etkinliklerde öğrenciler, çoğu zaman kamu kurumları veya özel sektör tarafından belirlenen gerçek sorunlar üzerinde, danışmanların rehberliğinde ekip hâlinde çalışmakta; örneğin mevzuata uygunluk denetimini otomatikleştiren araçlar geliştirmekte, hukukî danışma sağlayan sohbet robotları tasarlamakta veya dava yönetim platformlarını test etmektedir[116]. Bu tür çalışmalar, teorik hukuk bilgisi ile mesleki pratik arasındaki boşluğun kapatılmasına somut katkı sunmaktadır[117].

Ancak bu katkının kalıcı olabilmesi için, uygulamaya dayalı bu öğrenme deneyimlerinin dönemsel etkinliklerle sınırlı kalmaması; öğrenciler arası etkileşimi sürdüren ve akran öğrenimini destekleyen yapılarla tamamlanması gerekmektedir. Bu çerçevede, benzer konuları aynı dönemde çalışan öğrencilerin etkileşimini artırmak amacıyla sosyal medya araçları üzerinden ulusal ve uluslararası ders topluluklarının kurulması; bu toplulukların çevrimiçi tartışmalar veya görüntülü görüşmeler yoluyla öğrenmeyi süreklileştirmesi önerilmektedir. Ayrıca öğrencilerin ilerlemesini değerlendirmek ve konu hâkimiyetini ölçmek için dijital değerlendirme yöntemlerinden yararlanılabileceği ifade edilmektedir[118].

Dijitalleşme, eğitim yöntemlerinde de belirgin değişikliklere yol açmaktadır. Artık öğretim üyeleri bilgiyi doğrudan aktaran kişilerden çok, öğrenme sürecini yönlendiren ve kolaylaştıran bir konumdadır[119]. Pandemi sonrasında elektronik kaynaklara ve ders videolarına erişimin yaygınlaşması, öğrencilerin teorik bilgiyi

---

[116] Kharitonova and Sannikova (n 89) 69.

[117] Eder (n 109).

[118] Binford (n 33) 184.

[119] Mateus de Oliveira Fornasier, 'Legal Education in the 21st Century and the Artificial Intelligence' (2021) 19(31) *Revista Opinião Jurídica* 3.

büyük ölçüde dijital materyaller üzerinden edinmelerini kolaylaştırmıştır. Buna karşılık, uygulamaya yönelik derslerde sınıf içi etkileşimin önemini koruduğu ve öğrencilerin yüz yüze çalışmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu nedenle hukuk eğitiminde beceri kazandırmaya yönelik yöntemlerin (simülasyonlar, uygulama seminerleri, ekip çalışmaları ve proje temelli öğrenme gibi) daha sistematik biçimde kullanılması gerekmektedir.

Yöntemsel dönüşümün doğal sonucu olarak ölçme ve değerlendirme sisteminin de yeniden düşünülmesi zorunludur. Beceri temelli bir eğitim anlayışının, yalnızca klasik yazılı sınavlar veya test yöntemleriyle değerlendirilmesi mümkün değildir. Hukuki muhakeme, iletişim, müzakere, problem çözme ve dijital araçları kullanma becerileri; sunumlar, müzakere simülasyonları, araştırma ve makale çalışmaları, proje çıktıları ve uygulamalı performans değerlendirmeleri gibi çok boyutlu ölçme araçlarıyla desteklenmelidir. Ölçme yöntemleri ile kazandırılmak istenen yetkinlikler arasındaki uyum sağlanmadığı sürece, müfredatta yapılan içerik değişiklikleri beklenen etkiyi yaratmayacaktır.

Dijitalleşmenin beraberinde getirdiği yöntem ve ölçmeyi ilgilendiren bir diğer mesele, hukuk teknolojilerine erişimde ortaya çıkabilecek eşitsizliklerdir. Yapay zekâ araçlarının ve hukuk teknolojilerinin ücretli olması, öğrenciler arasında dijital imkânlara erişim bakımından farklılıklar yaratabilmekte; bu durum dijital yoksunluk örneği olarak kabul edilmektedir[120]. Bu nedenle üniversitelerin gerekli teknik altyapıyı, insan kaynağını ve mali desteği sağlayarak tüm öğrenciler için eşit öğrenme koşulları oluşturması önem taşımaktadır.

Ne var ki eşit erişim tek başına yeterli değildir. Dijital araçlar ancak öğrenme hedefleriyle uyumlu, uygulama ağırlıklı ve öğrenci merkezli bir öğretim tasarımı içinde anlamlı sonuç üretir. Bu açıdan hukuk fakültesi kontenjanlarının azalması[121], eğitimin niteliğini artırmak bakımından bir fırsata dönüşebilir zira Türkiye'de uzun süre, öğrenci sayısının fazlalığı nedeniyle öğretim üyesi merkezli, teorik anlatıma dayanan ve sınıf içi etkileşimin sınırlı kaldığı bir eğitim pratiği baskın olmuştur. Kontenjanların azalması, takrir yönteminin ağırlığını azaltarak öğrenci merkezli eğitim modellerini[122] mümkün kılabilir; öğrencilerin daha aktif olduğu[123],

---

[120] Lorber (n 2) 378.

[121] Kontenjanlardaki azalma eğilimi yalnızca Türkiye'ye özgü değildir; Amerika'da da benzer bir süreç yaşanmıştır. 2023 yılında on yıl öncesine kıyasla 10.000 daha az hukuk fakültesi mezunu olduğu belirtilmektedir. Susskind (n 66) 144.

[122] Dijitalleşme, eğitimde öğrenci merkezliliğini artırma potansiyeli taşımaktadır. Bu sayede kişiselleştirilmiş eğitim programları sunulması mümkün hâle gelebilecek; her bir öğrencinin öğrenme hızına ve ihtiyaçlarına uygun, ilgi alanlarını önceleyen yaklaşımlar geliştirilebilecektir. Böylece hukuk eğitimi, tek tip bir model olmaktan çıkarak öğrencinin bireysel potansiyelini azami düzeyde geliştiren daha esnek bir yapıya evrilebilir. Bkz. Ergül (n 56) 339; Binford (n 33) 157.

[123] Öğrencinin aktif olduğu bir öğrenme modelinde, sınıfça benimsenen; okuma ve araştırmaya yönelme, işbirliği ve dayanışma içinde çalışma, hiyerarşiden uzak eşit bir iletişim kurma, farklı seslerin duyulmasını sağlama, demokratik bir tartışma ortamı oluşturma, hukuktaki adaletsizlikleri

muhakeme gücü[124] ile uygulama becerisini geliştiren öğretim stratejilerinin geliştirilmesini de sağlar. Ancak bu fırsatın değerlendirilebilmesi, öğretim üyelerinin pedagojik yeterliliklerini geliştirmesine bağlıdır. Dijital çağın gerektirdiği eğitim modellerinin uygulanabilmesi için öğretim üyelerinin yalnızca akademik uzmanlıklarını değil, öğretim tasarımı ve ölçme-değerlendirme konularındaki yetkinliklerini de geliştirmeleri gerekmektedir. Aksi halde hukuk fakülteleri, 21. yüzyılda 20. yüzyılın hukukçusunu yetiştirmeye devam edecektir[125].

Hukuk eğitiminde ölçme ve değerlendirme sisteminin yeniden düşünülmesi, constructive alignment" (yapıcı uyum) yaklaşımı çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu yaklaşıma göre, öğrenme çıktıları, öğretim yöntemleri ve ölçme-değerlendirme araçları arasında yapısal bir uyum bulunmadığı sürece eğitim sürecinin hedeflenen yetkinlikleri kazandırması mümkün değildir. Hukuk mesleklerinin icrasında beklenen temel beceriler; hukuki muhakeme, somut olaya norm uygulayabilme, gerekçeli karar üretebilme, iletişim ve müzakere yetkinliği, etik sorumluluk bilinci ve dijital araçları eleştirel biçimde kullanabilme gibi çok boyutlu unsurları içermektedir. Buna karşın hukuk fakültelerinde hâlen yaygın biçimde kullanılan klasik yazılı sınavlar veya çoktan seçmeli testler, çoğu zaman yalnızca bilgi düzeyini ölçmekte ve bu becerilerin gelişimini yeterince yansıtmamaktadır. Bu nedenle öğrenme çıktılarının beceri temelli olarak yeniden tanımlanması; öğretim süreçlerinde vaka analizi, simülasyon, müzakere uygulamaları, klinik çalışmalar ve proje temelli öğrenme yöntemlerinin artırılması; ölçme ve değerlendirme aşamasında ise sunumlar, uygulamalı dosya çalışmaları, portfolyo değerlendirmeleri, performans temelli görevler ve akran değerlendirmesi gibi yöntemlerin kullanılması gerekmektedir. Aynı mantık, hukuk mesleklerine giriş sınavları bakımından da geçerlidir. Meslek sınavlarının yalnızca bilgi ölçen test formatına dayanması, hukuk eğitimi sürecinde kazandırılması hedeflenen becerilerle mesleğe kabul ölçütleri arasında bir uyumsuzluk yaratmaktadır. Bu nedenle mesleğe giriş ve yeterlilik sınavlarının, hukuki muhakeme, uygulama becerisi ve etik değerlendirme kapasitesini ölçebilen çok aşamalı bir yapıya dönüştürülmesi, hukuk eğitimi ile mesleki pratiğin bütünlüğünü sağlayacak zorunlu bir reform alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Dijitalleşme ve yapay zekâ teknolojileri, yalnızca hukuk uygulamasını değil; uyuşmazlıkların ortaya çıkış biçimini, tarafların beklentilerini ve çözüm yolla-

---

fark edebilme, eleştirel düşünme ve sorumluluk bilinciyle hareket etme gibi ilkelere uyulması beklenir. Bkz. A Aslı Şimşek and M Yağız Aygün, 'İnsan Hakları Temelli Hukuk Kliniği Modeli: Yasama Kliniği Uygulaması' (2020) 10(1) *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 27, 27–76.

124 Adil Atasoy, Püren Akçay and Emre Kıyak, 'Hukuk Fakültelerinde Öğretim Sürecinin Yeniden Yapılandırılması ve Bir Ders Programı Önerisi' (2020) 1 *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 41 213, 221; Uşaklıoğlu (n 73) 48.

125 Susskind (n 66) 146.

rını da dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, hukuk mesleklerinden beklenen bilgi ve becerilerin yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır. Hukuk fakültelerinin bu değişime kayıtsız kalması mümkün görünmemektedir. Bu çerçevede hukuk eğitiminde ihtiyaç duyulan reform, yalnızca müfredata yeni dersler eklemekten ibaret olmayıp, eğitim içeriği, öğretim yöntemi ve ölçme-değerlendirme anlayışının bütüncül biçimde yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

Bununla birlikte, hukukçu nosyonunun temelini oluşturan hukukun genel ilkeleri, yorum yöntemleri ve hukuk metodolojisi, dijital çağda da müfredatın vazgeçilmez ekseni olmaya devam etmelidir. Yapay zekâ ve dijitalleşmeye ilişkin içerikler bu çekirdek yapı üzerine inşa edilmeli; hukuk öğrencilerine yalnızca teknolojiyi kullanma becerisi değil, aynı zamanda teknolojik çıktıları sorgulama, doğrulama ve eleştirel biçimde değerlendirme yetkinliği kazandırılmalıdır. Bu nedenle dijitalleşmenin yalnızca seçimlik dersler aracılığıyla ele alınması yerine, yeni hukuk alanlarının mevcut teorik derslerin içine entegre edilmesi ve uygulama boyutuyla desteklenmesi daha işlevsel bir yaklaşım olarak görünmektedir. Türkiye'de hukuk fakültesi kontenjanlarında yaşanan azalma da, öğrenci merkezli ve uygulama ağırlıklı öğretim yöntemlerinin güçlendirilmesi açısından önemli bir fırsat sunmaktadır.

Hukuk eğitiminin dönüşümünde pedagojik boyut özellikle önem taşımaktadır. Eğitimde hedeflenen beceriler ile öğretim yöntemleri ve ölçme-değerlendirme araçları arasında yapısal bir uyum sağlanmadığı sürece, müfredatta yapılan değişikliklerin beklenen etkiyi yaratması güçtür. Bu nedenle hukuk eğitiminde, hukuki muhakeme, problem çözme, gerekçeli yazma, araştırma ve iletişim becerilerini ölçebilen yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Vaka temelli çalışmalar, uygulama simülasyonları, yazılı analizler, müzakere ve iletişim performansları gibi çok boyutlu değerlendirme araçları, hukuk mesleklerinin icrasında gerekli olan yetkinliklerin eğitim sürecinde görünür hâle gelmesini sağlayacaktır. Bu yaklaşım, öğretim hedefleri ile değerlendirme yöntemleri arasında yapıcı uyumu esas alan pedagojik bir modelin hukuk eğitimine uyarlanması anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda, mesleğe geçişte belirleyici rol oynayan sınav sistemlerinin de yeniden değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı ve benzeri meslek sınavlarının ağırlıklı olarak test temelli bilgi ölçümüne dayanması, fakültelerde beceri odaklı öğretim ve değerlendirme yöntemlerinin gelişmesini sınırlamaktadır. Oysa hukuk mesleklerinin gerektirdiği yetkinlikler, ezberleme ve doğru seçeneği bulma becerisiyle sınırlı değildir. Bu nedenle mesleğe giriş sisteminin, hukuki muhakeme, gerekçeli karar ve dilekçe yazma, sorgulama ve problem çözme gibi becerileri ölçebilecek biçimde aşamalı olarak yeniden yapılandırılması, hukuk eğitiminin hedefleriyle meslek pratiği arasındaki uyumu güçlendirecektir.

Öte yandan, otomasyon ve yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşmasına rağmen uyuşmazlıkların özünde bireysel ve insani bir niteliğe sahip olduğu unutulma-

malıdır. Tarafların duyguları, beklentileri ve adalet algıları, tamamen otomatik çözümlerle karşılanabilecek nitelikte değildir. Bu nedenle hukuk eğitiminde alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerine, iletişim ve müzakere becerilerine daha fazla ağırlık verilmesi gerekmektedir. Takrir sistemine dayalı öğretim anlayışı yerine, öğrenciyi aktif kılan, tartışma ve uygulamayı merkeze alan öğrenci odaklı eğitim modellerinin güçlendirilmesi, dijital çağda hukukçunun mesleki rolünü sürdürebilmesi bakımından özel önem taşımaktadır.

Yapay zekâ ve hukuk teknolojilerinin eğitim sürecine dâhil edilmesi ise artık kaçınılmazdır. Ancak bu araçlar, hukukçunun muhakeme yeteneğinin yerine geçen sistemler olarak değil, onu destekleyen araçlar olarak ele alınmalıdır. Yapay zekâ çıktılarının doğru olduğu yönündeki önyargı ve bu çıktılara sorgulamadan güvenme eğilimi, ancak bilinçli bir eğitimle aşılabilir. Bu nedenle hukuk eğitiminde yapay zekânın yalnızca kullanımı değil, sorumlu ve denetlenebilir kullanımı da öğretilmelidir. Dijital çağda başarılı olacak hukukçular, teknolojiyi bir otorite olarak kabul edenler değil; kendi muhakemesini koruyarak bu araçları eleştirel ve bilinçli biçimde kullananlar olacaktır.

Hâlihazırda hukuk fakültelerinde kapsamlı ders programları uygulanmakta; programların omurgasını zorunlu dersler oluştururken, seçimlik derslerle öğrencilerin güncel konulara yönelmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte yapay zekâ çağında, öğrencilerin ihtiyaç duyduğu yetkinlikleri kazandırmak için müfredat değişikliği üç şekilde yapılabilir: (1) hukuk teknolojileriyle ilgili derslerin seçimlik ders olarak programa eklenmesi, (2) mevcut derslerin içeriklerine dijitalleşme başlıklarının sistematik biçimde dâhil edilmesi ve (3) uygulama derslerinde dijital sistemlerin bizzat kullandırılması; öğrencilerin avukat ya da hâkim sıfatıyla simülasyon uygulamaları üzerinden pratik yapmasının sağlanması. Özellikle dijitalleşmenin mevzuat değişikliği ve yerleşik uygulama yoluyla hukuk sisteminin parçası hâline geldiği alanlarda, ders içeriklerinin güncellenmesi artık tercih değil zorunluluktur.

Sonuç olarak hukuk fakülteleri, yargı erkinin insan kaynağını yetiştiren kurumlardır ve hukuk eğitiminin niteliği doğrudan adalet sisteminin kapasitesine yansımaktadır. Bu nedenle hukuk eğitiminde asgari standartların sağlanması, ancak bunun yanında fakültelerin kendi pedagojik ve akademik yaklaşımlarını geliştirebilecekleri esnek bir yapının korunması önem taşımaktadır. Müfredatın hukukun iç mantığını koruyarak ekonomi, psikoloji, iletişim, veri okuryazarlığı ve bilgisayar bilimleri gibi alanlarla temas edecek şekilde yeniden yapılandırılması; dijital çağın gerektirdiği yetkinliklerin sürdürülebilir biçimde kazandırılmasının temel koşulu olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir yaklaşım, yapay zekâ çağında hukuk eğitimini yalnızca teknolojiye uyum sağlayan değil, hukukun temel değerlerini koruyarak dönüşümü yönlendiren bir modele dönüştürebilecektir.

KAYNAKÇA

Akıl A, 'Hukukun Genel İlkeleri ve Hukukun Gelişimine Etkisi' (2003) 7(3–4) Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 385

Akyol M, 'Türkiye'de Hukuk Eğitiminin Sorunları ve Çağdaş Gelişmeler Karşısındaki Durumu' (2021) 1(42) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 89

Alvarado-Vélez J, 'AI in legal studies: navigating the prospects and hurdles for law faculty in higher education' (2025) 8 Revista Científica Multidisciplinaria SAPIENTIAE 621

American Bar Association Commission on the Future of Legal Education, 'Principles for Legal Education and Licensure in the 21st Century: Commentary' (2020) <https://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/future-of-legal-education/cflle-principles-and-commentary-feb-2020-final.pdf> accessed 16 November 2025

American Bar Association, *2025 AI Task Force Year 2 Report on the Impact of AI on the Practice of Law* (ABA Center for Innovation 2025) <https://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/center-for-innovation/ai-task-force/2025-ai-task-force-year2-report.pdf> accessed 21 December 2025

Atasoy A, Akçay P and Kıyak E, 'Hukuk Fakültelerinde Öğretim Sürecinin Yeniden Yapılandırılması ve Bir Ders Programı Önerisi' (2020) 1 *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 213

Baig K, 'Comparative Analysis of Legal Education Models in Leading UK and US Law Schools: Lessons and Policy Directions for Reforming Legal Education in Pakistan' (2025) 3(4) *Social Science Review Archives* https://doi.org/10.70670/sra.v3i4.1238 1413

Başözen A and İyiler M, 'Türk Hukuk Eğitiminde Klinik Eğitimin Bir Türü Olarak Yeni Bir Uygulama: "Lisans Aşamasında Öğrenci Stajı"' (2010) 11 *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1481.

Begum R, 'Legal Practice and Digitalization' (2025) *Social Science Review Archives* 1812

Biggs J, 'Constructive Alignment in University Teaching' (2014) 1 HERDSA *Review of Higher Education* 5

Bilionis LD and Hamilton NW, 'Professional Identity Formation as Theory and as Practice for the Education of a Lawyer' (forthcoming 74 *Journal of Legal Education* (2025), University of St Thomas (Minnesota) Legal Studies Research Paper No 25-08, SSRN) <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5387750> accessed 1 March 2026

Binford WWH, 'Envisioning a Twenty-First Century Legal Education' (2013) 43 *Washington University Journal of Law & Policy* 157

Bingöl Schrijer B, 'Yapay Zekâ Teknolojileri ve Hukuk Eğitiminin Geleceği: Akademik Özgürlükler, İnsani Beceriler ve Yaratıcılık Temelli Hukuk Eğitimi Modeli' (*Yapay Zekâ ve Hukuk Sempozyumu*, Gaziantep, 10–11 May 2024) 5–34

Boztepe C, 'Eğitimde Yapay Zekâ Uygulamaları: Fırsatlar, Sınırlılıklar ve Etik Tartışmalar' (2025) 9(1) Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi 98

Çekin MS, *Yapay Zekâ Teknolojilerinin Hukuki İşlem Teorisine Etkileri* (On İki Levha Yayıncılık 2021)

Dahmen S, Stolzenburg J and Nielsen L, 'Juristenausbildung: Fachkräftemangel vor programmiert' (2024) AnwBl 220

Daniel L, 'How Smart Lawyers Make Dumb AI Mistakes— And How To Avoid Them' (Forbes, 26 February 2025) <https://www.forbes.com/sites/larsdaniel/2025/02/26/how-smart-lawyers-make-dumb-ai-mistakes-and-how-to-avoid-them/> accessed 16 November 2025

Dietrich JH, Eikel IM, Völker AC and Volland M, 'Legal Tech und KI in der juristischen Ausbildung' (2025) 47 JURA – *Juristische Ausbildung* 726

Eder S, 'Transformation der juristischen Ausbildung im Zeitalter von KI: Innovation durch Hackathons' (KIR 2025) <https://rsw.beck.de/zeitschriften/kir/editorial/2025/02/13/transformation-der-juristischen-ausbildung-im-zeitalter-von-ki--innovation-durch-hackathons> accessed 15 November 2025

Erdem FH and Azarkan E, 'Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecindeki Türkiye'de Hukuk Eğitimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri' (2021) 26 *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1

Erdem FH, 'Türkiye'de Hukuk Eğitimi: Çözüm Arayışları, Sorunlar Ve Öneriler' (2021) 13(1) Şarkiyat 302

Ergül E, Avrupa Yapay Zekâ Hukuku (Adalet Yayınevi 2025)

Fornasier MO, 'Legal Education in the 21st Century and the Artificial Intelligence' (2021) 19(31) Revista Opinião Jurídica 1

Gözler K, 'Yorum İlkeleri' in Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması (Kamu Hukukçuları Platformu 2012) 17

Gözler K, 'Küreselleşme Sürecinde Hukuk Eğitimi' (2008) 6(69) *Legal Hukuk Dergisi* 3021

Helvacı S and Topuz M, Geçmişten Günümüze Özdeyişlerle Hukukun Kadim İlkeleri (Şerhli–İçtihatlı) (3rd edn, Seçkin 2025)

Kasneci E and others, 'ChatGPT for Good? On Opportunities and Challenges of Large Language Models for Education' (2023) 103 *Learning and Individual Differences* 102274 <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274> accessed 6 February 2026

Kavak Y, Seferoğlu SS, Atalay Kabasakal K, Şen Z and Uludağ G, 'Eğitim Alanındaki Değişimler ve Hukuk Öğretimi: Bologna Süreci'ne Dayalı Örnek İnceleme' (2015) 5(1) *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi / Journal of Higher Education and Science* 104 <https://doi.org/10.5961/jhes.2015.104> accessed 7 February 2026

Keleş NÖ and Sezgin F, 'Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi'nin Dinamik Yetenekler Bağlamında Değerlendirilmesi' (2024) 38(1) *Yaşadıkça Eğitim Dergisi* 217

Kharitonova Y and Sannikova L, 'Digital Transformation Of Legal Education' (2022) 15 Medicine, Law & Society 47

Kimbrough JL, 'Developing Lawyering Skills in the Age of Artificial Intelligence: A Framework for Legal Education' (2025) 29(1) Journal of Technology Law & Policy 31

Koç O, 'Sosyal Bilimler Eğitiminde Yapay Zekâ' (2024) 8(3) *International Journal of Social and Humanities Sciences* 51

Konferenz der Justizministerinnen und Justizminister (JuMiKo), 'Beschluss der 95. Frühjahrskonferenz zur Zukunft der volljuristischen Ausbildung' (5-6 June 2024) <https://www.justiz.nrw.de/sites/default/files/imported/files/2024-06/TOP_I__4-Zukunft_der_volljuristischen_Ausbildung.pdf> accessed 15 November 2025

Koytak E, 'Hukuk Eğitimi: Öğrencilerin Görüş ve Deneyimleri' (İLKE Vakfı Araştırma Raporu 15/2024, 2024) <https://ilke.org.tr/files/netstk/50/web/115/4762/dosyalar/hukuk_egitimi.pdf> accessed 20 November 2025

Krook J, 'A Brief History of Legal Education: A Battle Between Law as a Science and Law as a Liberal Art' (2017) 17 *Legal History* 30

Lorber P, 'Generative AI, Law Schools and Assessment: Where Next?' (2025) 59(3) The Law Teacher 372

Mak E, 'The T-Shaped Lawyer and Beyond: Rethinking legal professionalism and legal education for contemporary societies' (2017) (Working Paper)

Mielke B, 'Law goes digital: Lehrkonzepte zur Digitalisierung – vom Grundstudium bis zum Referendariat' in Mareike Schmidt and Hans-Heinrich Trute (eds), Lehre der Digitalisierung in der Rechtswissenschaft (Nomos 2023)

Möslein F and Hartmann B, 'Künstliche Intelligenz in rechtswissenschaftlichem Studium und juristischer Praxis' (2025) 47 JURA – *Juristische Ausbildung* 1271

Muratoğlu T, 'Almanya Federal Cumhuriyeti'nde Hukuk Mesleklerine Giriş Şart ve Usulleri' (2021) 48 *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 21

Mutlu AE, 'Hukuk Eğitimi ve Hukukçuluk: Kanada Örneği' (2024) 9(1) *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 145

Neubert CW, 'Jurastudium: Wissen oder Werte?' (Anwaltsblatt, 23 September 2025) <https://anwaltsblatt.anwaltverein.de/de/themen/schwerpunkt/jurastudium-rechtsstaat> accessed 13 November 2025

Onoja OJ, 'An Assessment of Judicial Training in the Era of Digitalization' (2024) 5(2) *Law and Social Justice Review* 14

Öktem N, 'Ronald Dworkin ve Hukuk Felsefesi' (2011) 27(1) Anayasa Yargısı 1

Ryan F and McFaul H, 'Innovative Technologies in UK Legal Education' in Emma Jones and Fiona Cownie (eds), Key Directions in Legal Education: National and International Perspectives (Routledge 2020) 67 1

Schäfke Werner, Mayoral Juan and Hvidt Martine, 'Socialisation to interdisciplinary legal education: An empirical assessment' (2018) 52 *The Law Teacher* 273

Schäfke-Zell W and Asmussen IH, 'Drei Wege, die juristische Ausbildung an ein digitalisiertes Berufsfeld anzupassen' in Mareike Schmidt and Hans-Heinrich Trute (eds), *Lehre der Digitalisierung in der Rechtswissenschaft* (Nomos 2023)

Selçuk S, Kurt Konca N and Kaya S, 'AI-driven civil litigation: Navigating the right to a fair trial' (2025) 57 Computer Law & Security Review 106136, 2

Spektor A and Yuan S, 'Digitalisierung in der Juristenausbildung' (2020) *NJW* 1043

Susskind R and Susskind D, The Future of the Professions: How Technology Will Transform the Work of Human Experts (Oxford University Press 2022)

Susskind R, Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future (3rd edn, Oxford University Press 2023)

Şimşek AA and Aygün, MY 'İnsan Hakları Temelli Hukuk Kliniği Modeli: Yasama Kliniği Uygulaması' (2020) 10(1) Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi 27

Taştan FG, 'Hukuk Fakültesi Kontenjanları ve Tercih Eğilimleri (2025 YKS)' (2025) <https://fgtastan.com/wiki/hukuk-fakultesi-istatistikleri-2025-yks/> accessed 17 November 2025

TC Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 'On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028): Adalet Hizmetlerinde Etkinlik – Özel İhtisas Komisyonu Raporu' (Ankara 2023) <https://

www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/08/Adalet-Hizmetlerinde-Etkinlik-Ozel-Ihtisas-Komisyonu-Raporu_01082025.pdf> accessed 17 November 2025

Uşaklıoğlu AY, Dijital Hukuk (Seçkin Yayıncılık 2022)

Uyumaz A and Erdoğan K, Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Hukuk Eğitimi ve Hukuk Kliniği'(2015) 64(2) *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 459

Vargas-Murillo AR et al., 'The Integration of Digital Technologies in Legal Education: A Systematic Review of Trends and Challenges' (2024) IEEE 4th International Conference on Advanced Learning Technologies on Education & Research

Vučić F, 'Changes in Legal Education in the Digital Society of Artificial Intelligence' (2023) International Conference on Digital Transformation in Education and Artificial Intelligence Application